

Economisch-Statistische Berichten

De dollar

★

Ir S. H. de Jong

Het nieuwe niveau van de koopprijzen
van landbouwgronden

★

Drs A. G. ter Hennepe

De Nederlandse tapijtnijverheid

★

Dr F. Hartog

Europa en de verbonden overzeese
gebieden

Het probleem van de optimale protectie-eenheid

★

Dr H. Rijken van Olst

Internationale technische hulp op
statistisch gebied

★

Drs P. M. van Nieuwenhuyzen

De Amerikaanse landbouw vergeleken
met de Nederlandse

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

39e JAARGANG

No. 1910

WOENSDAG 13 JANUARI 1954

**COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING**

diversen

**In AMERSFOORT TE KOOP
RIANT LANDHUIS**

met grote tuin in het Bergkwartier. Indeling: vestibule, grote hall, gr. kamer, eetkamer, zijkamer, keuken en bij-keuken, kelder enz. Verdieping: grote kamer, 5 kamers, 2 badkamers, Zolderverd.: grote zolder en dienstbodekamer, voorzien van alle modern comfort, centr. verw.-install. (oliestook) en parketvloeren. In zeer goede staat van onderhoud. Direct te aanvaarden. Brieven onder no. E.S.B. 2-1, Bur. v. d. Bl. Postbus 42, Schiedam.

*Regelmatige reclame
verhoogt Uw goodwill*

**Abonneert U op
DE ECONOMIST**

Maandblad onder redactie van Prof. P. Hen-
nipman, Prof. P. B. Kreukniet, Prof. H. W.
Lambers, Th. Ligthart, Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart, Prof. F. de Vries,
Prof. J. Zijlstra.

Abonnementsprijs f 22.50; fr. p. post f 23.60;
voor studenten f 19.—; franco per post f 20.10.

Abonnementen worden aangenomen door de
boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN TE HAARLEM

R. MEES & ZONEN

A° 1720

BANKIERS & ASSURANTIEMAKELAARS

ROTTERDAM

AMSTERDAM - 's-GRAVENHAGE
DELFT - SCHIEDAM - VLAARDINGEN

Nationale Handelsbank, N.V.

Amsterdam - Rotterdam - 's-Gravenhage

Alle Bank- en Effectenzaken

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.
Telefoon 38040. Giro 8408.*

Bankiers: *R. Mees en Zoonen, Rotterdam.*

Redactie-adres voor België: *Dr J. Geluck, Zwijnaardse
Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.*

Abonnementsprijs, *franco per post, voor Nederland en de
Uniegebieden en Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f 26,—,
overige landen f 28,— per jaar. Abonnementen kunnen
ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per
ultimo van het kalenderjaar.*

Losse nummers 75 cts.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor
Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
69300, toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief *f 0,30 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.*

De dollar

In een reeks van vier voordrachten, „The Sir George Watson lectures”, heeft Roy Harrod verschillende aspecten van de Amerikaanse dollar belicht ¹⁾.

Na een overzicht van de geschiedenis van de dollar behandelt hij de totstandkoming en de politiek van het Federal Reserve System. Daarbij legt hij zeer speciaal de nadruk op het grote verschil in omstandigheden waaronder de Board of Governors had te werken, vergeleken met de Bank of England. Naast het verschil in structuur van de bank, speelt de totaal andere verhouding tussen nationaal inkomen en internationale handel in de beide landen een hoofdrol. Het feit, dat de buitenlandse handel slechts een gering percentage van het nationale inkomen in de Verenigde Staten uitmaakt, rechtvaardigt een politiek waarbij de stabiliteit van de binnenlandse economische bedrijvigheid een grotere rol speelt dan een actief of negatief saldo op de betalingsbalans. Volgens Harrod is het voor de rest van de wereld belangrijker, dat er in de Verenigde Staten een stabiele bedrijvigheid heerst, dan dat koste wat het kost, naar een evenwicht in de betalingsbalans gestreefd wordt. Ik vraag mij echter af, of de politiek van de Board inderdaad tot voornoemde stabiliteit zoveel heeft bijgedragen. De politiek van de Board, vooral die gevoerd in de jaren twintig, wordt door Harrod warm verdedigd, m.i. niet geheel terecht, terwijl hij bovendien de invloed van deze politiek op de conjunctuur sterk overschat.

In de laatste voordracht komt hij tot het kernpunt van zijn betoog, het „structurele” dollartekort. Hij schat dit op \$ 2 mrd per jaar.

Ware de goudproductie gehandhaafd gebleven op het peil van 1940 en ware de goudprijs met de prijs van andere goederen mee gestegen, dan zou de huidige waarde van de jaarlijkse goudproductie ca \$ 2¹/₄ mrd hebben bedragen. Een deel daarvan zou althans voor afdekking van het tekort hebben kunnen dienen. Nu dat niet is geschied zou een verhoging van de goudprijs, die ongetwijfeld ook wel een verhoging van de productie met zich zou brengen, een oplossing kunnen geven. Het

initiatief voor een dergelijke daad zou alleen van de Verenigde Staten kunnen komen. Harrod voert de volgende gronden aan, waarom het voor de Verenigde Staten verstandig zou zijn dat zij zo'n initiatief zouden nemen: de belemmeringen van de invoer van dollargoederen zouden kunnen worden opgeheven, de hulpverlening kon worden stopgezet (trade for aid), de goudvoorraad van de Verenigde Staten, momenteel \$ 23 mrd, zou in 'geval van oorlog te enen male onvoldoende zijn om en grondstoffen aan te kopen en de kosten van troepen buiten de Verenigde Staten te bekostigen. Harrod meent verder, dat de vrees, dat een hernieuwde goudstroom naar de Verenigde Staten daar een inflatie zou veroorzaken, ongegrond moet worden geacht, omdat de Board over voldoende middelen beschikt om dit te voorkomen.

Hoeveel aantrekkelijks er in de redenering van Harrod moge schuilen, overtuigen kan hij toch niet helemaal. Een zo sterke prijsstijging van het goud, als waar hij van uitgaat, is politiek eenvoudig een onmogelijkheid. Maar daarmee komt het cijfer van \$ 2¹/₄ mrd voor vermindering in aanmerking. Bedenken wij verder, dat de hulp in 1952 nog \$ 4¹/₂ mrd bedroeg, dan is het zeer de vraag, of het structurele tekort „slechts” \$ 2 mrd zou bedragen. Gesteld nog, dat de Board in staat zou zijn het „nieuwe” goud te neutraliseren, dan vraagt Harrod toch wel een zeer grote zelfbeheersing van de Treasury, die een koerswinst maakt doch deze niet mag besteden. Blijft verder nog de vraag of Europa in staat zal zijn de export naar de goudproducerende landen zo op te voeren, dat daarmee het dollartekort kan worden afgedekt.

Komt er geen wijziging in de goudprijs, dan ziet Harrod als enig — en een zeer impopulair — alternatief: sterke discriminatie tegen de dollar, verlaging van de consumptie in Europa, versterkte export in gezamenlijk verband naar die gebieden, die wel over dollars beschikken en dan, als een evenwicht verkregen wordt, convertibiliteit.

Het is jammer, dat Harrod zijn onderwerp wat breed gekozen heeft. Daardoor kon hij niet zeer diep op zijn argumenten ingaan, wat de overtuigingskracht er van niet ten goede kwam.

¹⁾ Roy Harrod, *The dollar*. Macmillan & Co Ltd, London 1953, 156 blz., 9/6 sh.

Rotterdam.

Dr C. F. KARSTEN.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De dollar, door Dr C. F. Karsten	23	Boekbespreking:	
Het nieuwe niveau van de koopprijzen van landbouwgronden, door Ir S. H. de Jong	25	Dr W. J. van de Woestijne: Een algemene vorm van de vraagfunctie met toepassingsmogelijkheden voor praktische marktanalyse en verkoopcontrole, bespr. door Dr G. van der Wal	36
De Nederlandse tapijtnijverheid, door Drs A. G. ter Hennepe	26	Aantekening:	
De economische betrekkingen tussen Europa en de verbonden overzeese gebieden; het probleem van de optimale protectie-eenheid, door Dr F. Hartog	28	De na-oorlogse loonontwikkeling in België ...	38
Internationale technische hulp op statistisch gebied, door Dr H. Rijken van Olst	31	Mededelingen voor economen	38
De Amerikaanse landbouw vergeleken met de Nederlandse, door Drs P. M. van Nieuwenhuyzen	33	Geld- en kapitaalmarkt, door Drs J. C. Brezet ...	38
		Recente economische publicaties	39
		Statistieken:	
		Verkeer en vervoer in Nederland	40

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Timbergen; F. de Vries; C. van den Berg (secretaris). Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Assistent-redacteur: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK

Ir S. H. DE JONG, Het nieuwe niveau van de kooprijzen van landbouwgronden.

Het wetsontwerp „Vervreemding landbouwgronden” is, na verschillende wijzigingen, op 21 December 1953 van kracht geworden. Voorts is op dezelfde datum bij A.M.v.B. een nadere uitwerking van het kooprijnsbeleid vastgesteld. Schrijver geeft een overzicht van de gemiddelde en maximum kooprijzen per ha van los bouw- en grasland voor enige groepen van landbouwgebieden, uitgaande van de normen, genoemd in de A.M.v.B. Vervolgens gaat schrijver in op de vaststelling van de kooprijzen van woning en gebouwen van boerderijen. Zowel de A.M.v.B. als de nieuwe „Pachtnormenbeschikking”, welke eveneens op genoemde datum in werking is getreden, bevatten pachtnormen voor woning en gebouwen van boerderijen welke, vooral wat de gebouwen betreft, aanzienlijk hoger liggen. Schrijver komt tot de conclusie, dat de nieuwe maatregelen op het gebied der pacht- en kooprijnsvorming voor de pachters, wanneer de aanpassing der pachtprizen aan het nieuwe peil zal hebben plaats gevonden, een verbetering betekenen.

Drs A. G. TER HENNEPE, De Nederlandse tapijtnijverheid.

Voor de oorlog verkeerde de tapijtnijverheid in een tamelijk zorgwekkende toestand, ten gevolge van steeds dreigende overcapaciteit. Ter voorziening in deze moeilijkheid richtten de Nederlandse producenten de Holtapvereniging op, die als belangrijkste maatregel een productiequotaregeling tot stand bracht. Sedert de oorlog hebben de marktvoorwaarden een grondige wijziging ondergaan. De tapijtproductie heeft laat een grote uitbreiding gekend, vooral door het tekort aan garens. In 1949 kon de tapijtproductie boven het vooroorlogse niveau uitkomen. Schrijver is van mening dat handhaving van het tegenwoordige niveau van de productie en de bezetting slechts mogelijk is door een verdere uitbreiding van de uitvoer, waarbij men in de eerste plaats is aangewezen op markten, welke thans nog slechts bescheiden hoeveelheden van de Nederlandse tapijtnijverheid afnemen.

Dr F. HARTOG, De economische betrekkingen tussen Europa en de verbonden overzeese gebieden; het probleem van de optimale protectie-eenheid.

Protectie heeft in hoofdzaak alleen zin voor een economie met een harmonische structuur, waarbij immers een geringe afhankelijkheid van de buitenwereld bestaat. Bij grote entiteiten is de kans op het behalen van voordeel door protectie veel groter dan bij kleine eenheden. De Europese landen zijn onderling in hoofdzaak concurrerend. Er mag worden verwacht dat opheffing of vermindering van de onderlinge restricties tussen over een breed terrein concurrerende landen tot een sterke opvoering der arbeidsverdeling zal leiden. Door een nauwere aaneensluiting van de Europese landen met de verbonden overzeese gebieden zal de positie tegenover de dollarwereld worden versterkt, terwijl de kapitaalvoorzieningsbasis van de verbonden overzeese gebieden vermoedelijk verbreed zal worden.

Dr H. RIJKEN VAN OLST, Internationale technische hulp op statistisch gebied.

Aan het verlangen naar verbetering of uitbreiding van de economische statistieken in de economisch achter-

gebleven gebieden wordt tegemoet gekomen door het beschikbaar stellen van deskundigen, met name door de Verenigde Naties en de daarmee verbonden „specialized agencies”. De taak van de deskundigen is o.a. het adviseren van de betrokken regering omtrent de voorwaarden voor het ontstaan van een evenwichtig opgebouwde en efficiënt werkende statistische dienst. Er zijn twee manieren om de lacunes in de economische statistiek aan te vullen, nl. a. door het incidenteel opzetten van een aantal noodzakelijke nieuwe statistieken en het verbeteren van de aanwezige cijfers of b. door te beginnen met het construeren van een samenvattend statistisch overzicht over de economie van het land op basis van de gebrekkige gegevens die aanwezig zijn, om eerst daarna op systematische wijze de benodigde ontbrekende cijfers te verzamelen. Schrijver betoont zich een voorstander van de laatste methode.

Drs P. M. VAN NIEUWENHUYZEN, De Amerikaanse landbouw vergeleken met de Nederlandse.

In dit artikel worden gegevens verschaft over de oppervlakte cultuurgrond, de waarde der landbouwproductie, het aantal landbouwbedrijven, de verdeling hiervan over de bedrijfsgrootteklassen, de verhouding van het aantal pachters tot het aantal grondgebruikers-eigenaar en het gebruik van arbeid en kapitaal in de Verenigde Staten en Nederland.

— SOMMAIRE —

Ir S. H. DE JONG, Le nouveau niveau des prix d'achat des terrains agricoles.

Le 21 décembre 1953 est entré en vigueur aux Pays-Bas le nouveau règlement des prix d'achat des terrains agricoles. Se basant sur ces données, l'auteur fait des calculs pour certaines catégories de domaines agricoles.

Drs A. G. TER HENNEPE, L'Industrie des tapis aux Pays-Bas.

L'auteur donne un aperçu de la situation dans l'industrie des tapis aux Pays-Bas avant et après la guerre. Il conclut à un accroissement des exportations.

Dr F. HARTOG, Les relations économiques entre l'Europe et les territoires associés d'outre-mer; le problème de l'unité-protection optimum.

L'auteur conclut que la collaboration de l'Europe sur le plan économique conduira à une plus grande répartition du travail. Une association plus étroite de l'Europe avec les territoires dépendants d'outre-mer renforcera sa position vis-à-vis de la zone dollar.

Dr H. RIJKEN VAN OLST, Assistance technique internationale en matière statistique.

L'auteur expose les méthodes que l'on peut appliquer pour créer ou pour étendre des statistiques économiques dans les territoires économiquement sous-développés.

Drs P. M. VAN NIEUWENHUYZEN, Comparaison entre les agricultures américaine et hollandaise.

Cet article fournit quelques données concernant les agricultures américaine et hollandaise.

Het nieuwe niveau van de kooprijzen van landbouwgronden

Indertijd werden in „E.-S.B.”¹⁾ door mij enige berekeningen gemaakt over het niveau van de kooprijzen van landbouwgronden in verband met het wetsontwerp „Vervreemding landbouwgronden”. De aanwijzingen, die het wetsontwerp op dit stuk van zaken gaf, waren summier: de Minister zou volgens art. 7 kooprijzen-normen voor landbouwgronden vaststellen, terwijl de M.v.A. op de mogelijkheid wees deze normen te baseren op de pachtprizen.

Intussen is het wetsontwerp na verschillende wijzigingen op 21 December 1953 van kracht geworden. De wet geeft met betrekking tot het kooprijzenpeil van landbouwgronden een duidelijker aanwijzing, dan eertijds het ontwerp. Art. 6 der wet bepaalt, dat „voor de bepaling van de hoogst toelaatbare tegenprestatie bij overdracht van land wordt uitgegaan van de netto-pachtwaarde”. En voorts bepaalt art. 6 (2e lid), dat bij A.M.v.B. algemene maatregelen worden gesteld t.a.v. de genoemde hoogst toelaatbare tegenprestatie. En aangezien eveneens per 21 December 1953 deze A.M.v.B. van kracht is geworden, welke dus een nadere uitwerking van het kooprijzenbeleid geeft, weten we nu, waar we ongeveer aan toe zijn. Ongeveer, omdat de Grondkamers, welke met de uitvoering van de wet zijn belast, krachtens art. 7 van de wet nog kooprijzen-normen moeten vaststellen met in acht-neming van hetgeen in de A.M.v.B. is bepaald. De Grondkamers zullen dus elk voor hun gebied een nadere detaillering moeten geven van de richtlijnen in de A.M.v.B. vervat. Hoe zal nu in grote trekken het kooprijzen-niveau van landbouwgronden komen te liggen? Voor het losse land, dus land zonder gebouwen, kan zulks bij benadering uit de A.M.v.B. worden afgeleid. Art. 9 van de A.M.v.B. vermeldt nl. een aantal pacht-normen voor los land, welke dus normen zijn voor de bruto-pachtwaarde. Weet men nu de grond- en polderlasten, dan kan de netto-pachtwaarde worden berekend door van de bruto-pachtwaarde bedoelde lasten af te trekken. Vervolgens moet de netto-pachtwaarde worden gekapitaliseerd tegen een rentevoet, welke blijkt art. 2 van de A.M.v.B. voor los bouw- en grasland gemiddeld 3 pCt bedraagt en voor tuinland gemiddeld 5 pCt.

In tabel 1 is nu voor enige groepen van landbouwgebieden, uitgaande van bovengenoemde gegevens, het gemiddelde kooprijzenpeil berekend. Ter bepaling van het „gemiddelde” pachtpeil is tevens gelet op hetgeen de Pachtstatistiek 1952/53 voor los bouw- en/of grasland aan gemiddelde pachtprizen vermeldt, waardoor men vermoedelijk voor de Zandgronden en het Rivierkleigebied met een wat hoger gemiddeld pachtpeil moet rekenen, dan uit de A.M.v.B. valt af te leiden. Daarentegen ligt het pachtpeil volgens de statistiek in de Veenkoloniën thans lager, dan de norm van de A.M.v.B., maar als gevolg van deze norm, zal men hier met het optrekken van het gemiddelde pachtpeil rekening moeten houden. Vandaar, dat voor de Veenkoloniën de gemiddelde norm van de A.M.v.B. is aangehouden.

De hier berekende gemiddelde kooprijzen van los land van redelijk goede kwaliteit liggen ongetwijfeld hoger dan het voorheen geldende prijspeil van 1940, zelfs al houdt men er rekening mede, dat dit laatste niet meer strak werd aangehouden.

¹⁾ „Het niveau van de kooprijzen van landbouwgronden” in „E.-S.B.” van 2 April 1952.

TABEL 1.

Gemiddelde kooprijzen per ha van los bouw- en grasland

	Zee- kleigeb.	Rivier- kleigeb.	Weide- str.	Zand- gr.	Veen- kol.
1. Pachtpeil.....	135	110	115	75	100
2. Grond- en polderlasten.....	33	16	30	10	16
3. Netto-pachtwaarde (1-2).....	102	94	85	65	84
4. Gekap. netto-pachtwaarde à 3 pCt.....	3.397	3.110	2.830	2.164	2.797
5. Kooprijzenpeil (afgerond).....	3.400	3.100	2.800	2.200	2.800

De tweede vraag, die men kan stellen is, wat zal nu in de betreffende gebieden ongeveer de maximum prijs zijn van het losse bouw- en grasland? Onder de maximum prijs wordt dan verstaan de agrarische waarde van het allerbeste land, dat bovendien nog gunstig moet zijn gelegen en voor de wettelijke duur (6 jaar als los land, 12 jaar als onderdeel van een hoeve) is verpacht. Nu zal dit maximum niet zo veel voorkomen, maar het is in zoverre van belang, dat het verschil tussen het gemiddelde en het maximum ons enig begrip geeft van de speling, welke er tussen de kooprijzen van land van redelijk goede kwaliteit en het allerbeste land bestaat. Des te groter deze speling is, des te meer kans bestaat er om in de taxatie kwaliteitsverschillen gelegen tussen redelijk goed en allerbest land in de kooprijzen tot uitdrukking te brengen.

TABEL 2.

Maximum kooprijzen per ha van los bouw- en grasland

	Zee- kleigeb.	Rivier- kleigeb.	Weide- str.	Zand- gr.	Veen- kol.
1. Pachtpeil.....	200	150	140 ¹⁾	100	140
2. Grond- en polderlasten.....	36	18	32	11	17
3. Netto-pachtwaarde.....	164	132	108	89	123
4. Gekap. netto-pachtwaarde à 3 pCt.....	5.461	4.098	3.596	2.963	4.096
5. Kooprijzenpeil (afgerond).....	5.500	4.100	3.600	3.000	4.100

¹⁾ Excl. kleiweide, Friesland is f 170 per ha.

De speling tussen de berekende gemiddelde en maximum kooprijzen is op de Zeekleigronden aanzienlijk, nl. rond f 2.000, hetgeen voor de waardering van de in dit gebied voorkomende zeer goede tot uitstekende klei- en zavelgronden, ongetwijfeld van veel betekenis is. In het Rivierkleigebied en de Veenkoloniën is de speling f 1.000, terwijl zij voor de Weidestroken en de Zandgronden f 800 bedraagt. Maar in de streken, waar nogal vrij veel slechte gronden kunnen voorkomen, en dit geldt in het bijzonder voor het Rivierkleigebied, de Zandgronden en in iets mindere mate voor de Weidestroken en de Veenkoloniën, moet men in feite nog met een grotere totale spreiding rekening houden, omdat de slechtere gronden lager dan de gemiddelde norm gewaardeerd zullen moeten worden. Dit geldt dus zowel voor de spreiding van de pachtprizen als voor de hiermede thans nauw verbonden kooprijzen van het onbehuide land.

Een probleem op zichzelf vormt de vaststelling van de kooprijzen van woning en gebouwen van boerderijen. In het hier geciteerde artikel in „E.-S.B.” werd er door mij de aandacht op gevestigd, dat de pacht-norm, welke als „toeslag” voor woning en bedrijfsgebouwen geldt, niet hoog genoeg was, om na aftrek van de lasten, die op de gebouwen drukken, nog een netto-pachtwaarde van enige betekenis te kunnen opleveren. Het was dus in de eerste plaats nodig, deze pacht-normen te verhogen,

hetgeen ook is geschied, want zowel de genoemde A.M.v.B. als de nieuwe „Pachtnormbeschikking”, welke eveneens per 21 December 1953 in werking is getreden, bevatten pachtnormen voor woning en gebouwen van boerderijen, welke vooral wat de gebouwen betreft, aanzienlijk hoger liggen. De gemiddelde pachtnorm voor de gebouwen ligt thans tussen f. 30 - f. 40 per ha, de maximum pachtnorm tussen f. 40 - f. 55 per ha. Voorheen bedroeg deze gemiddeld ongeveer f. 15 - f. 20 en maximaal f. 25 per ha. De gemiddelde pachtnorm voor de woning varieert thans al naar de grootte van het bedrijf van f. 225 - f. 450 per jaar, de maximum norm van f. 300 - f. 600. Voorheen bedroeg deze maximaal f. 500, gemiddeld ongeveer f. 300 per jaar.

Uit de toelichting op de A.M.v.B. blijkt, dat voor de maximum pachtwaarde der gebouwen is uitgegaan van 70 pCt van de vervangingswaarde; voor de „woning of het woongedeelte werd nog een correctie toegepast, welke in verband met de huurprijsbeheersing in de niet-agrarische sector redelijk is te achten”. Dit laatste zal dus betekenen, dat de maximum normen voor de woning nog niet op 70 pCt der vervangingswaarde zijn gebaseerd.

Uit de A.M.v.B. blijkt voorts, dat ter bepaling van de kooprijzen van woning en gebouwen, de pachtwaarde, geschat op basis van de pachtnormen, met bepaalde factoren wordt vermenigvuldigd. Past men deze rekeningsmethode eens toe op een boerderij van 30 ha met gebouwen van gemiddelde leeftijd, gelegen in het Zeekleigebied en met land van redelijk goede kwaliteit, dan verkrijgt men het volgende resultaat:

1. Woning f 425 per jaar × factor 20 =	f 8.500
2. Gebouwen pacht f 35 per ha, in totaal 30 × f 35 = f 1.050. Koopprijs f 1.050 × factor 15 =	15.750
Koopprijs woning en gebouwen totaal	f 24.250
Idem per ha (f 24.250 : 30)	800

Wanneer men de vervangingswaarde der gebouwen op f. 2.500 per ha stelt, dan zal dus bij gebouwen van gemiddelde levensduur de waarde op basis van de vervangingswaarde hiervan de helft bedragen, nl. f. 1.250 per ha. Maar er wordt voor de nieuwe gebouwen (niet voor de woning) 70 pCt der vervangingswaarde gehonoreerd, aldus de toelichting. Zeventig procent van de vervangingswaarde van de woning en gebouwen van gemiddelde leeftijd bedraagt $0,7 \times f. 1.250 = f. 875$, zodat men met de koopprijs van f. 800 per ha zelfs voor woning en gebouwen van gemiddelde leeftijd niet zo ver meer van deze 70 pCt af ligt. Degene, die echter de boerderij koopt, zal wel moeten bedenken, dat van enige rente van het gebouwenkapitaal nauwelijks sprake kan zijn. De pacht voor woning en gebouwen zal nl. $f. 425 + 30 \times f. 35 = f. 1.475$ bedragen, d.i. rond f. 50 per ha. Het

bedrag van onderhoud, assurantie en afschrijving kan op ongeveer f. 47 per ha worden gesteld, zodat er praktisch geen rentevergoeding overblijft.

Maar aangezien men als regel geen woning en gebouwen zonder land koopt — de wet laat bovendien splitsing van land en gebouwen niet toe — zo moet men feitelijk de rentevergoeding bezien voor de gehele boerderij, dus voor land en gebouwen tezamen. Doet men zulks, dan komt er voor het land in het hier gestelde voorbeeld nog f. 3.400 per ha (zie tabel 1) bij, zodat de totale koopprijs per ha dan $f. 800 + f. 3.400 = f. 4.200$ wordt. Hetgeen er nu aan rente van het grond- en gebouwenkapitaal (nettopachtwaarde) overblijft, kan als volgt worden berekend:

Pacht van los land per ha	f 135
„ van de woning per jaar, f 425, per ha (f 425 : 30)	14
„ der gebouwen per ha	35
Totaal per ha	f 184 (1)
Eigenaarslasten per ha:	
onderhoud en assurantie woning en gebouwen	f 35
afschrijving woning en gebouwen	12
grond- en polderlasten	33
	f 80 (2)
Netto-pachtwaarde per ha (1-2)	f 104

Bij een koopprijs van f. 4.200 per ha verkrijgt men dus een netto-pachtwaarde van f. 104, d.i. 2,5 pCt. Hetgeen een redelijk resultaat is, wanneer men bedenkt, dat de lange rentestanden in 1951 en 1952 resp. 3,42 en 3,41 bedroegen ²⁾ en dat het in land en gebouwen geïnvesteerde kapitaal ook voor de oorlog ongeveer 0,75 tot 1 pCt beneden dat der vaste beleggingen lag.

Men zou naar voren kunnen brengen, dat de pachtnorm voor het losse land t.o.v. die der gebouwen te hoog ligt, omdat het eerste een rendement geeft van 3 pCt en er geen reden is, een verschil te maken. Men dient echter wel te bedenken, dat het uit het oogpunt van pacht- en koopprijsbeleid thans uiterst moeilijk is, de pachtnormen van land te drukken. Bovendien nog dit: toen er nog geen pachtprijsbeheersing was, was er vrijwel geen verschil in de pacht van los land en die van boerderijen, hetgeen dus betekende, dat zelfs de op de gebouwen drukkende lasten niet gehonoreerd werden. De conclusie mag dan ook zijn, dat de nieuwe maatregelen op het gebied der pacht- en koopprijsvorming voor de pachters, wanneer de aanpassing der pachtprizen aan het nieuwe peil zal hebben plaats gevonden, ongetwijfeld een verbetering betekenen. Zij zullen misschien nog met Oliver Twist zeggen „I want some more”, maar zij zitten niet meer in de „vergeten hoek”. Ook de verkoop van landbouwgronden kan nu op een aanmerkelijk reëler basis plaatsvinden, dan tijdens het regiem van de „prijsstap Mei 1940” mogelijk was.

¹⁾s-Gravenhage.

Ir S. H. DE JONG.

²⁾ Dr F. de Roos en Dr W. J. Wieringa, Een halve eeuw rente in Nederland, gedenkboek H.A.V.-bank, 1953.

De Nederlandse tapijtnijverheid

In de Nederlandse textielindustrie neemt de tapijtnijverheid een vrij bescheiden plaats in. Blijkens cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek werken ongeveer 4.500 van de ruim 100.000 bij de textiel betrokken arbeidskrachten in deze bedrijfstak. Waarschijnlijk zijn in deze 4.500 personen mede begrepen het aantal tewerkgestelden in de cocosindustrie, dat ongeveer 1.300 bedraagt, zodat het aantal werkkrachten in de tapijtnijverheid op ruim 3.000 kan worden gesteld.

Tegenover het betrekkelijk geringe aantal arbeids-

krachten staat, dat de productie per werknemer, tegen marktprijzen, relatief hoog is. Tapijtwerk is in de regel een hoogwaardig product en de tapijtwever of -knoper een zeer geschoold vakman. In dit vak schuilt nog iets van het oude ambacht en men kan in vele weversfamilies een zekere liefde voor het vak waarnemen met een vrij sterke binding aan het bedrijf. Deze liefde voor het vak stamt nog uit de tijd, dat de tapijtnijverheid grotendeels een huisindustrie was. De binding aan het bedrijf wordt door de ondernemers welbewust bevorderd. Zij leiden

bij voorkeur het personeel van jongsaf zelf op en houden ten minste een bepaalde kern onder alle omstandigheden in dienst, teneinde de kennis te bewaren van specifieke kleurencombinaties en dessins, waarmee zij elk voor zich een deelmarkt trachten te scheppen.

Met betrekking tot de tapijtindustrie zijn vooral twee punten belangwekkend, namelijk:

1e. de omstandigheid, dat vóór de oorlog een vrij aanzienlijke overcapaciteit in deze bedrijfstak heeft bestaan en

2e. het feit, dat de Nederlandse productie van wollen garens tekort schiet bij het garenverbruik, zodat aanzienlijke hoeveelheden garens, waaronder ook tapijt-garens, moeten worden ingevoerd.

Ad. 1.

Vóór de oorlog verkeerde de tapijtnijverheid in een tamelijk zorgwekkende toestand, ten gevolge van steeds dreigende overproductie. Daarnaast leden de Nederlandse bedrijven onder een vrij ernstige buitenlandse concurrentie, waartegen zij zich moeilijk konden verweren ten gevolge van het relatief hoge loonpeil hier te lande.

De Nederlandse Overheid trachtte deze concurrentie enigszins in te perken, door het instellen van een invoercontingentering. Deze laatste heeft echter, daar zij betrekking had op de waarde, weinig bevredigend gewerkt, doordat de buitenlandse bedrijven, teneinde zo groot mogelijke hoeveelheden in Nederland te kunnen importeren, veelal de prijzen verlaagden, waardoor de concurrentie voor de Nederlandse bedrijven nog ernstiger vormen ging aannemen.

Ter voorziening in de moeilijkheden van de overcapaciteit richtten de Nederlandse producenten de Holtapvereniging op. De belangrijkste maatregel, die deze organisatie tot stand bracht, was een productiequotaregeling op basis van de omzet in een bepaald jaar. Hoewel deze maatregel een nuttige bijdrage heeft geleverd tot het voorkomen van felle concurrentie en andere gevolgen van overcapaciteit, kleefde er toch het bezwaar aan van het statische karakter, dat eigen is aan de koppeling van de productie aan die in een basisjaar in het verleden.

Sedert de oorlog hebben de marktvoorwaarden voor de tapijtnijverheid een grondige wijziging ondergaan. Uiteraard bestond een grote inhaalvraag, terwijl de invoer aanzienlijk beperkt was. Toch heeft de tapijtproductie eerst laat uitbreiding ondergaan, vooral door het tekort aan garens, waarvan de invoer slechts op bescheiden schaal kon plaats hebben, ten gevolge van het strenge deviezenregime van de eerste na-oorlogse jaren. In tabel 1 vergelijken wij de productie, gemeten aan de hand van het garenverbruik van de tapijtindustrie in enkele na-oorlogse jaren met die van andere sectoren van de wolnijverheid:

TABEL 1.
Productie wolindustrie (naar verwerkte garens)
(in duizend kg garens)

	1938/ 39	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953 1e kwart.
Wollen stoffen	13.286	14.039	17.181	18.641		15.285	15.911	3.952
idem indexcijfers	100	106	130	141	140)	116	120	
Wollen en halfwollen dekens	2.782	4.941	6.031	4.789		3.067	3.216	706
idem indexcijfers	100	178	218	172	130)	110	116	
Meubelbekleding	442	646	957	868		665	625	166
idem indexcijfers	100	146	217	196	185)	151	142	
Tapijtgoederen	5.226	3.126	4.528	6.233		6.612	5.952	1.835
idem indexcijfers	100	60	86	119	155)	126	113	

) Geschat.

Bronnen: „De betekenis van de wolnijverheid voor de welvaart van Nederland en in het bijzonder van Tilburg”, uitg. Bureau v. d. Statistiek van de gemeente Tilburg (voor de jaren 1938/39 t/m 1950). Maandstatistiek van de Nijverheid, C.B.S. (voor de jaren 1951 en volgende).

Duidelijk blijkt, dat, terwijl de gehele Nederlandse wolindustrie in 1947 reeds een productiepeil had bereikt dat lag boven dat van 1938/39, de productie van de tapijtnijverheid eerst in 1949 boven het vooroorlogse niveau kon uitkomen. De laatstgenoemde bedrijfstak bereikte dan ook eerst betrekkelijk laat de hoogste productie sedert de oorlog, namelijk in 1950, toen de andere bedrijfstakken reeds een teruggang te zien gaven. Daarbij is de capaciteit van de tapijtnijverheid niet noemenswaard vergroot. Aanvankelijk is de bescheiden toewijzing van deviezen voor investeringen in machines een rem geweest voor de uitbreidingen; nadat hiervoor soepeler bepalingen werden gesteld, deed echter spoedig de stijging van de grondstoffenprijzen een zwaar beroep op de liquiditeit van vele bedrijven. Wellicht heeft ook de omstandigheid, dat in andere sectoren reeds een zekere mate van verkoopweerstand werd ondervonden, toen de productie van tapijtgoederen nog uitbreiding onderging, de tapijtfabrikanten er van weerhouden hun capaciteit aanmerkelijk te vergroten. De tapijtindustrie heeft dan ook in de laatste jaren een bevredigende bezettingsgraad gekend, waarbij van overcapaciteit nauwelijks sprake kan zijn geweest.

De invoer nam inmiddels tot 1950, vooral na de liberalisatie bij een grote binnenlandse behoefte, niet onbelangrijk toe, om daarna sterk te dalen. De uitvoer vertoonde ten opzichte van de vooroorlogse jaren een aanzienlijke stijging. In tabel 2 geven wij een indruk van het beloop van de in- en uitvoer sedert de oorlog in vergelijking met 1939.

TABEL 2.

In- en uitvoer van wollen tapijtwerk
(in duizenden gulden)

	1939	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953 Jan/ Juni
Invoer	2.847	2.462	4.621	6.462	30.258	23.114	9.444	5.406
Uitvoer	415	1.400	2.520	2.472	13.609	20.527	11.431	5.154
Invoerverschot	2.432	1.062	2.101	3.990	16.649	2.587	1.987	252
Uitvoerverschot								

Bron: Maandstatistiek van de In-, Uit- en Doorvoer, C.B.S.

Door veranderingen in de eenheid van telling bij de hoeveelheden is het slechts mogelijk de cijfers in geld te verstrekken, waarbij men een sterke prijsstijging in aanmerking moet nemen. Waarschijnlijk bestaat thans tussen de binnenlandse afzet en de invoer ongeveer dezelfde verhouding als voor de oorlog.

Bij de ontwikkeling van de uitvoer valt op, dat deze een hoogtepunt bereikte, nadat, blijkens tabel 1, de productie reeds een teruggang te zien had gegeven. In het algemeen kan men zeggen, dat de bedrijven, die zich op de uitvoer toeleggen, van de terugslag, die op de Korea-hausse is gevolgd, minder te lijden hebben gehad dan de bedrijven, die voor hun afzet geheel of voor het grootste gedeelte op de binnenlandse markt waren aangewezen.

Uit de verandering in de verhouding tussen de invoer en de uitvoer blijkt overigens duidelijk, dat de Nederlandse tapijtnijverheid sedert het einde van de oorlog sterker in de concurrentiestrijd staat, dan voor 1940 het geval was. Onder andere is dit zeker het gevolg van het feit, dat het Nederlandse loonpeil, in tegenstelling tot vóór de oorlog, thans relatief laag is. Niettemin is deze factor niet meer van een dergelijke grote betekenis als voorheen, daar de lonen, ten gevolge van de sterke stijging van de andere kosten, en vooral van de grondstofkosten, een geringer gedeelte van de kostprijs uitmaken dan in de dertiger jaren.

Ad. 2.

Hierboven werd reeds uiteengezet, dat de tapijtnijverheid in de eerste na-oorlogse jaren een tekort aan garens ondervond. Dit heeft aanvankelijk geleid tot een zekere neiging tot integratie van de tapijtfabricage met een spinnerij van tapijtgarens. In het algemeen is in Nederland een dergelijke integratie economisch niet rationeel, daar de optimale bedrijfsgrootte van een spinnerij te hoog ligt om deze te koppelen aan een tapijtfabriek in de omvang, zoals wij die in Nederland kennen. Bovendien zijn bij het grote garensortiment, waaraan een tapijtfabriek behoefte heeft, de spinseries spoedig te klein voor rendabele productie.

Aanvankelijk wogen deze bezwaren niet op tegen het voordeel van een ruimere en zekerder garenavoorziening, doch met het herstel van de normale garensimport is men op deze neiging tot integratie teruggekomen.

Inmiddels is het ontbreken van een voldoende Nederlandse spincapaciteit toch een bezwaar, in die zin, dat de Nederlandse tapijtnijverheid door de invoer van garens, in de prijs waarvan reeds een vrij aanzienlijk bedrag aan lonen is verwerkt, niet ten volle voordeel kan trekken van het lage Nederlandse loonpeil, temeer, daar ruim de helft van de kostprijs van tapijten door de grondstofkosten wordt gevormd. Het is echter de vraag of, in Europees verband gezien, uitbreiding van de nationale spincapaciteit gerechtvaardigd is.

Niettemin zal men op alle punten moeten trachten de concurrentiekracht van de Nederlandse tapijtnijverheid te bevorderen, wil men niet het gevaar lopen weer in de toestand van de dertiger jaren te vervallen. Zonder twijfel liggen de productie- en de bezettingsgraad nog op een bevredigend peil, doch het wil ons voorkomen, dat, op lange termijn gezien, de binnenlandse markt zeker een achteruitgang te zien zal geven. Naar onze mening zal de afzet, die tot nog toe sterk onder de invloed heeft gestaan van de inhaalvraag, de gevolgen gaan ondervinden van bijvoorbeeld de inkomensnivellering en het feit, dat de moderne woningen kleiner zijn dan vóór de oorlog. Het effect van deze verschijnselen zal waarschijnlijk — mede in aanmerking genomen de grote inkomenselasticiteit van textielgoederen en zeker van woningtextiel — sterker blijken te zijn dan dat van de bevolkingsaanwas. Handhaving van het tegenwoordige niveau van de productie en de bezetting is, naar onze mening, dan ook slechts mogelijk door een verdere uitbreiding van de uitvoer.

Het is daarom verheugend, dat deze in vergelijking met 1939 een sterke stijging te zien heeft gegeven; sedert 1951 vertoont de uitvoer evenwel weer een teruggang. In tabel 3 geven wij een inzicht in de samenstelling van

de export naar afzetgebieden, teneinde na te gaan in hoeverre deze samenstelling van invloed is geweest op de schommelingen.

TABEL 3.

Uitvoer van wollen tapijtgoederen, gesplitst naar landen van bestemming
(in duizenden guldens)

Land van bestemming	1939	1950	1951	1952	1953 Jan/Juni
Verenigd Koninkrijk	44	5.449	9.714	151	45
Skandinavische landen	306	2.098	3.773	3.211	1.885
West-Duitsland	5	4.641	3.980	5.061	1.616
België en Luxemburg	21	538	1.655	1.530	912
Andere landen	39	883	1.405	1.478	696
Totaal	415	13.609	20.527	11.431	5.154

Bron: Maandstatistiek van de In-, Uit- en Doorvoer, C.B.S.

Uit deze cijfers blijkt duidelijk een zekere eenzijdige gerichtheid van de uitvoer. Sedert de oorlog heeft zich wel een grotere mate van spreiding voorgedaan, doch dat deze nog onvoldoende is moge blijken uit het feit, dat de daling van de totale uitvoer van tapijtwerk in 1952 vrijwel geheel is toe te schrijven aan het uitvallen van één afzetgebied, namelijk Engeland, dat op het einde van 1951 de invoer van onder andere tapijten drastisch beperkte.

Bovendien heeft de afzet in bijvoorbeeld West-Duitsland tot nog toe sterk onder de invloed gestaan van een niet onbelangrijke inhaalvraag, zodat het waarschijnlijk mag worden geacht, dat de afzet in dit gebied een daling zal vertonen, hetgeen ook zijn uitwerking zal moeten hebben op de Nederlandse export naar dat land. Dit geldt, zij het in mindere mate, tevens voor de andere gebieden.

Het komt ons dan ook voor, dat op den duur eerder een vermindering dan een toeneming is te verwachten van de afzet naar de gebieden, waarop de Nederlandse uitvoer van tapijten voornamelijk is gericht. Zowel voor de handhaving van het tegenwoordige peil van de uitvoer, als voor de uitbreiding daarvan is men daarom, naar onze mening, in de eerste plaats aangewezen op markten, welke thans nog slechts bescheiden hoeveelheden van de Nederlandse tapijtnijverheid afnemen.

Dit zal eisen stellen aan het acquisitie- en productie-apparaat, want men zal rekening moeten houden met de soms bijzondere smaak van de afnemers in deze gebieden, die sterk kan afwijken van die in de landen, waarop thans de afzet voornamelijk is gericht. De Nederlandse tapijtnijverheid heeft in het algemeen echter voldoende begrip voor dergelijke specifieke eisen en is daarbij wel door-drongen van de betekenis, die een grotere uitvoer heeft, voor de bezetting van haar bedrijven.

*s-Gravenhage.

A. G. TER HENNEPE, econ. drs.

De economische betrekkingen tussen Europa en de verbonden overzeese gebieden

Het probleem van de optimale protectie-eenheid

Zowel door het zgn. Straatsburg-plan van de Raad-gevende Vergadering van de Raad van Europa ¹⁾ als, naar mag worden aangenomen, door de komende economische conferentie van de Europese Beweging, te houden te Westminster eind Januari 1954, worden de economische betrekkingen tussen de groep der West-

europese landen en die der daarmee verbonden overzeese gebieden ²⁾ in het middelpunt van de belangstelling geplaatst. Hoewel in geen van beide gevallen gesproken kan worden van ondoordachte voorstellen, heeft het toch alle zin om het probleem van de verhouding tussen beide landengroepen, losgemaakt uit de politieke sfeer,

¹⁾ „Economic Relations with Overseas Countries”, Council of Europe, 1952.

²⁾ Onder de verbonden overzeese gebieden worden hier begrepen de zelfstandige leden van het Britse Gemenebest.

op grond van economische merites nader te bezien. Daarbij is het niet mogelijk, tot meer dan zeer tentatieve conclusies te komen, omdat het vraagstuk ook in economisch verschillende moeilijk quantificeerbare facetten heeft. Het is daarom, teneinde niet te verdrinken in de gecompliceerdheid van de problematiek, gewenst om een zekere beperking in acht te nemen. Deze zal daaruit moeten bestaan, dat we ons concentreren op de belangrijkste algemene overwegingen, die hierbij een rol spelen. Er zijn in dit verband vooral twee motieven van groot belang. Gesteld wordt namelijk doorgaans, dat nauwere economische samenwerking tussen beide groepen landen voordelen brengt uit protectie-oogpunt en uit valutair oogpunt. Met het eerste punt wordt bedoeld dat handelspolitieke aaneensluiting en dus gehele of gedeeltelijke verplaatsing van de handelsbelemmeringen naar de grens tegenover de buitenwereld tot een belangrijke welvaartsstijging van het betrokken gebied zal leiden. Het tweede punt heeft speciaal betrekking op de structurele aspecten van de dollarschaarste, in verband waarmee het bereiken van een triangulair dollarevenwicht als doel wordt gesteld.

In het volgende zal ten aanzien van deze verwachtingen in grote trekken worden nagegaan of zij, voor zover thans kan worden gezien, voldoende stevig gefundeerd zijn. Het eerste punt zal worden toegespitst op de vraag naar de optimale protectie-eenheid, terwijl het tweede punt (dat in een volgend artikel zal worden gezien) uitmondt in een beschouwing over de handelsstromen tussen de betrokken gebieden, waarbij, teneinde een min of meer volledig beeld te krijgen, ook Latijns Amerika moet worden betrokken.

* *

De strijd tussen vrijhandels- en protectie-argumenten heeft tot een vrij algemeen aanvaarde uitkomst geleid, waarbij van beide kanten bepaalde concessies zijn gedaan. Tegenover de vrijhandelsthese zijn drie protectie-overwegingen in theoretisch houdbaar bevonden:

- het ruilvoetargument, volgens welk door tariefpolitiek prijsvoordelen kunnen worden behaald;
- het werkgelegenheidsargument, dat kan gelden bij onderbezetting van het productie-apparaat;
- het opvoedingsargument, op grond waarvan tijdelijke protectie gewenst kan zijn.

Het verweer van de zijde der vrijhandel is op deze punten verschoven naar de praktische sfeer. Men stelt hier namelijk het volgende tegenover:

- de voordelen worden voornamelijk op kosten van anderen behaald. Dit spreekt met name duidelijk bij het ruilvoetargument. Van mondiaal standpunt bezien is vrijhandel dus, vrijwel altijd te prefereren;
- protectie leidt veelal tot toepassing van verweermiddelen, waardoor tenslotte ieder slechter af is;
- er zijn andere en minder restrictieve middelen ter bevordering van de werkgelegenheid en tot hulp aan jonge bedrijfstakken beschikbaar;
- de grens tussen nationaal voordelige en nadelige protectie is moeilijk te trekken.

Het lijkt nuttig om na te gaan of de hier vermelde gezichtspunten bepaalde aanwijzingen bevatten voor de richting waarin de verruiming van het handelsverkeer moet worden gezocht. Aangezien mondiale afschaffing van protectie voorlopig buiten het gezichtsveld valt, moet in eerste instantie op kleiner schaal naar liberalisatie

(in de ruimste zin) worden gestreefd. De vraag luidt dan, of de optimale protectie-eenheid gezocht moet worden bij de afzonderlijke Europese staten of bij West-Europa, al of niet met inbegrip van de verbonden overzeese gebieden.

Reeds aanstonds kan worden gezegd, dat de kans op verweermiddelen van de zijde van niet-deelnemende landen in dit geval vermoedelijk niet groot is, aangezien de discriminatie tegen deze landen niet plaatsvindt door verscherping van de restricties naar buiten, doch door verzachting naar binnen („*passieve discriminatie*”). Met dit element behoeft dus naar alle waarschijnlijkheid geen rekening te worden gehouden.

Als algemene formule kan verder worden gesteld, dat protectie in hoofdzaak alleen zin heeft voor een economie met een harmonische structuur, waarbij immers een geringe afhankelijkheid van de buitenwereld bestaat, zodat de vraagelasticiteit van de invoer en de aanbodelasticiteit van de uitvoer in het algemeen hoog zullen zijn³⁾. De effectiviteit van protectie met het oog op ruilvoetverbetering is met name ook afhankelijk van de grootte der protectie-eenheid. In feite komt dit op hetzelfde neer, omdat een economie alleen structureel harmonisch kan zijn wanneer zij in voldoende mate beschikt over alle belangrijke natuurlijke hulpbronnen, hetgeen slechts het geval is bij grote entiteiten als de Verenigde Staten en Rusland. Wil het opvoedingsargument over een breed terrein toepasselijk zijn, dan geldt vooral dat de betrokken protectie-eenheid een *potentieel* harmonische structuur moet bezitten. Ook dit is in hoofdzaak een kwestie van grootte.

Tegenover de tegenwerping, dat de grens tussen nationaal voordelige en nadelige protectie in de praktijk moeilijk valt te trekken, kan dus worden gesteld dat bij grote entiteiten de kans op het behalen van voordeel door protectie veel groter is. Dit leert ook de geschiedenis van de handelspolitiek van de Verenigde Staten⁴⁾. Bij kleine eenheden daarentegen is vermoedelijk veel spoediger de grens tussen voor- en nadelige protectie overschreden.

Bezien we in dit verband de gemiddelde grootte der Europese staten, daarbij voor ogen houdend dat deze grootte vooral bepalend is voor de vraag of zij elk afzonderlijk al of niet harmonisch van structuur zijn, dan is het wel zeer onwaarschijnlijk dat we hier met optimale protectie-eenheden te doen hebben. Alleen reeds het feit dat de grootte der Europese landen zo sterk uiteenloopt wekt twijfel aan de effectiviteit van nationale protectie. Bij een belangrijk grotere protectie-eenheid (alle West-europese landen gezamenlijk, al of niet met inbegrip van hun overzeese gebieden) ligt deze zaak vermoedelijk anders.

Hierbij doet zich het verschijnsel voor dat de Europese landen onderling in hoofdzaak *concurrerend* zijn in plaats van *complementair*.

De populaire visie op dit punt is, dat complementariteit een voorwaarde is voor een succesvolle opheffing of vermindering der onderlinge handelsbelemmeringen.

Hierop valt wel iets af te dingen. In dit verband is het nuttig, onderscheid te maken tussen de voordelen naar binnen (betere arbeidsverdeling) en de voordelen naar buiten (zie de argumenten voor protectie).

Wat het *interne voordeel* betreft, mag worden verwacht dat opheffing of vermindering van de onderlinge restric-

³⁾ Zie hierover S. S. Alexander: „Devaluation versus Import Restrictions as an Instrument for Improving Foreign Trade Balance”, „I.M.F. Staff Papers”, April 1951.

⁴⁾ Zie in dit verband J. A. Schumpeter: „The Influence of Protective Tariffs on the Industrial Development of the United States”, „Essays of J. A. Schumpeter”, 1951.

ties tussen over een breed terrein concurrerende landen tot een sterke opvoering der arbeidsverdeling zal leiden. Daarentegen zal er tussen complementaire landen op dit punt in het algemeen weinig veranderen ⁵⁾. Bezien van het eerstgenoemde gezichtspunt uit biedt de aaneensluiting van concurrerende landen dus meer perspectief dan het samengaan van complementaire landen. De verschuivingen waartoe de verruiming van het handelsverkeer tussen concurrerende landen doorgaans zal leiden moeten niet als een nadeel worden beschouwd. Zij zijn juist een uiting van de verbetering der arbeidsverdeling. Bovendien kan de omschakeling dikwijls bereikt worden binnen hetzelfde bedrijf („specialisatie-effect”), zodat in zoverre geen geografische verplaatsing van de productie hoeft plaats te vinden (vgl. de overgang van civiele naar oorlogsproductie binnen één bedrijf). Zouden niettemin als gevolg van de omschakeling in productie bepaalde gespecialiseerde productiemiddelen zonder emplot komen, dan is het onjuist dit als een netto-verlies voor de volkshuishouding te beschouwen. Dit verlies was namelijk tevoren al aanwezig in de vorm van hogere prijzen, zodat het gespreid was over de hele volkshuishouding. Door het zonder emplot komen van gespecialiseerde productiemiddelen wordt dus alleen een reeds bestaand verlies aan de dag gebracht (afgezien van eventuele secundaire effecten).

Tot zover over het interne voordeel, dat kennelijk in de richting van „competitiveness” in plaats van complementariteit wijst als voorwaarde voor succesvolle handelspolitieke aaneensluiting.

Anders ligt het met het *externe voordeel*. Naar buiten werkt protectie immers gunstig voor de samenwerkende landen, indien deze ten naasten bij een harmonische structuur bezitten. Dit laatste wordt met name bereikt door aaneensluiting van complementaire landen. Uit dezen hoofde kan dus ook handelspolitieke samenwerking tussen complementaire landen zin hebben, ondanks het feit, dat hiervan weinig intern effect moet worden verwacht.

Toegepast op de Europese landen levert de onderlinge „competitiveness” een argument voor verruiming van de onderlinge handel. Langs deze weg wordt echter maar zeer ten dele een harmonische structuur bereikt, hetgeen als voorwaarde voor succes naar buiten geldt. In dit verband ligt het voor de hand, te denken aan een nauwere aaneensluiting van de Europese landen met de verbonden overzeese gebieden. Op deze wijze wordt dan niet in de eerste plaats een opvoering van de arbeidsverdeling bereikt, doch wel een versterking van de positie naar buiten, i.c. tegenover de dollarwereld. Om nauwkeuriger te zijn, is het van groot belang voor de Westeuropese landen, een zekere afronding te bereiken van de harmonische structuur van de betrokken protectie-eenheid door versterking van de concurrentiepositie tegenover de dollargoederen in de overzeese gebieden.

Op het eerste gezicht hebben deze gebieden echter veel minder belang bij een nauwere aansluiting bij West-Europa. Zij moeten het namelijk in eerste aanleg hebben van het interne voordeel (opvoering van hun export). Gezien de complementariteit van beide landengroepen zal deze uitbreiding slechts betrekkelijk gering kunnen zijn. Statistische gegevens wijzen dan ook uit, dat de

voornaamste uitvoerproducten van de verbonden overzeese gebieden, zijnde in hoofdzaak grondstoffen, door West-Europa reeds thans door lage invoerrechten worden bevoordeeld. Deze gedachtengang is echter te statisch. Er is immers nog een factor, welke vooral op lange termijn werkt. Deze betreft de kapitaalvoorziening van de verbonden overzeese gebieden. Momenteel zijn deze landen voor hun kapitaalbehoeften vrijwel uitsluitend aangewezen op de moederlanden. Door de banden met de andere Westeuropese landen nauwer aan te halen wordt hun kapitaalvoorzieningsbasis vermoedelijk verbreed. Een voldoende mate van kapitaalimport is voor de meeste van deze landen van groot belang met het oog op hun eenzijdige economische structuur en hun sterke afhankelijkheid van het dollargebied. Omgekeerd biedt deze mogelijkheid om de last der kapitaalverstrekking over een breder gebied te spreiden voor de moederlanden een zekere compensatie voor het feit dat zij de afzetmarkten in de verbonden overzeese gebieden geheel of ten dele openstellen voor andere Westeuropese landen. Op deze conceptie is het Straatsburg-plan gebaseerd, dat de wenselijke economische samenwerking tussen West-Europa en de verbonden overzeese gebieden heeft uitgewerkt tot een schema voor een „interlocking preferential area”, met gezamenlijke kapitaalvoorziening van deze gebieden, waartoe evenwel ook dollarbijdragen noodzakelijk worden geacht. Het „interlocking preferential system” wordt gezien als een stelsel van primaire tariefconcessies binnen de „Commonwealth”-landen en de Westeuropese landen, waarbij deze gebieden *elkaar* secundaire preferenties verlenen. Dit resultaat zou moeten worden bereikt door onderhandelingen.

Hoewel dit voorstel, doordat het rekening houdt met verschillende weerstanden tegen een al te radicale tariefverlaging (bijv. tegen het opgeven van de voorsprong der moederlanden in de overzeese gebieden) een zekere realistische inslag heeft, moet toch worden betwijfeld of het in deze vorm veel perspectief biedt. Niet alleen is de methode van onderhandelingen zeer moeizaam, doch bovendien is deze opzet strijdig met de „no new preference rule” van het G.A.T.T. In het kader van het G.A.T.T. is een nieuw preferentiesysteem alleen mogelijk als etappe naar een douane-unie. Een automatische procedure voor tariefverlaging met als uiteindelijk doel een douane-unie lijkt dus meer aangewezen.

Zoals in het tweede artikel, bij de bespreking van het valutaire aspect van de handelspolitieke samenwerking tussen West-Europa en de verbonden overzeese gebieden zal blijken, is de afhankelijkheid der Westeuropese landen van dollarinvoeren zeer groot. Deze inbreuk op de harmonische structuur levert echter een versterking van het hier gegeven betoog, volgens welk een verdringing van dollarproducten van de markten der overzeese gebieden in het belang der Westeuropese landen is. Tevens kan op grond van dit feit door protectie tegen Amerikaanse goederen wellicht nog een ander tactisch voordeel worden behaald. De aaneensluiting van de niet-dollarlanden zou namelijk gebruikt kunnen worden als hefboom voor het omlaagbrengen van de Amerikaanse tarieven en andere handelsbeperkingen. Men zou hierbij, voor zover de prijseffecten betreft, kunnen spreken van een specifieke toepassing van het ruilvoetargument.

⁵⁾ Aldus met name J. Viner in „The Customs Union Issue”, 1951.

Internationale technische hulp op statistisch gebied¹⁾

De behoefte en belangstelling in de zgn. economisch achtergebleven gebieden voor het in het leven roepen, de reorganisatie of de uitbreiding van de economische statistiek nemen gedurende de laatste jaren steeds toe. Dit vloeit in de regel voort uit het streven, door verdere economische ontwikkeling van het land de levensstandaard en welvaart van de bevolking te verhogen. Terecht ziet men als eerste voorwaarde daartoe de aanwezigheid van goede kwantitatieve gegevens over de economie van het betrokken gebied.

Aan dit verlangen naar verbetering of uitbreiding van de economische statistieken wordt tegemoet gekomen door het beschikbaar stellen van deskundigen, met name door de Verenigde Naties en de daarmee verbonden „specialized agencies” (de Voedsel- en Landbouworganisatie, F.A.O.; het Internationale Monetaire Fonds, I.M.F.; e.a.), alsook o.a. onder het Point-Four programma van de Verenigde Staten. De taak van de deskundigen is o.a. het adviseren van de betrokken regering omtrent de voorwaarden voor het ontstaan van een evenwichtig opgebouwde en efficiënt werkende statistische dienst (resp. diensten). In veel gevallen bestaat hun werk uit het geheel of gedeeltelijk van de grond af opbouwen van de economische statistiek, omdat hetgeen op dit gebied eventueel reeds aanwezig was, vaak niet voldoet aan de wetenschappelijke eisen, die de moderne economisch-statistische analyse aan het cijfermateriaal stelt.

Welke is nu de beste methode van opbouw van de economische statistiek, wanneer er weinig bruikbare gegevens in een land aanwezig zijn? Een dergelijke situatie doet zich voor, wanneer — zoals vaak het geval is in zgn. onderontwikkelde gebieden — het land bijv. slechts beschikt over enkele gegevens omtrent in- en uitvoer, omtrent de overheidsfinanciën, alsmede omtrent een aantal prijzen. Er zijn in principe twee manieren om de lacunes aan te vullen: a. door het incidenteel opzetten van een aantal noodzakelijke nieuwe statistieken (bijv. productiestatistieken, verbruikstatistieken) en het verbeteren van de aanwezige cijfers, of b. door te beginnen met het construeren van een samenvattend statistisch overzicht over de economie van het land op basis van de gebrekkige gegevens die aanwezig zijn, om eerst daarna op systematische wijze de benodigde ontbrekende cijfers te verzamelen. Een dergelijke statistische samenvatting wordt o.a. gegeven door de nationale rekeningen en de daaraan verbonden berekeningen omtrent het nationale inkomen²⁾.

Sommige landen nu vragen deskundigen op bepaalde gebieden, zoals de landbouwstatistiek, de verbruikstatistiek enz., en volgen derhalve de eerste bovengenoemde methode. In vele gevallen echter wenst men eerst over het algemene beeld van het economisch leven te beschikken en geeft men er de voorkeur aan de ontwikkeling van de economische statistiek te baseren op

de bevindingen, opgedaan bij de constructie van nationale rekeningen, welke, zoals bekend, vooral de zgn. macro-economische gegevens bevatten.

Men brengt tegen deze laatste werkwijze wel in, dat berekeningen omtrent het nationale inkomen en de samenstelling van nationale rekeningen voor de economisch achtergebleven gebieden geen zin hebben, omdat de grondgegevens nog zo gebrekkig zijn. Inderdaad moet worden toegegeven dat de resultaten van dergelijke berekeningen geen hoge graad van exactheid bezitten. Dit is echter geen belangrijk bezwaar. Immers, enerzijds is een grote nauwkeurigheid voor deze eerste berekeningen niet vereist³⁾, anderzijds kent de statistiek een groot aantal schattings- en contrôlemethoden, welke te grote afwijkingen tussen de werkelijkheid en de geschatte cijfers vrijwel uitsluiten.

Voor het gesloten systeem der nationale rekeningen, waarbij de statistische grootheden alle op twee of meer verschillende wijzen geschat kunnen worden, is een waarborg tegen te grote onjuistheden. Zo schatte Oomens in 1948 het nationale inkomen van Suriname en stelde voor dit gebied globale nationale rekeningen op, met behulp van vrij gebrekkige gegevens. De veel uitgebreider onderzoekingen ter plaatse, in 1951 o.a. door schrijver dezes verricht, bevestigden voor een belangrijk deel Oomens' conclusies⁴⁾. Dezelfde ervaring is reeds herhaaldelijk door onderzoekers in dergelijke gebieden opgedaan. Dit is een sterk argument ten gunste van een eerste benadering d.m.v. de methode der nationale rekeningen. Natuurlijk dienen de berekeningen door ervaren statistici te geschieden en moeten ze gevolgd worden door detailonderzoekingen op diverse terreinen, welke op hun beurt weer kunnen leiden tot verbetering van de nationale rekeningen.

De vraag, welke statistische onderzoekingen op economisch gebied nodig zijn, brengt ons tot ons tweede argument ten gunste van het beginnen met „globale” cijfers. Er is immers geen betere wijze om tot een evenwichtig en gecoördineerd stelsel van statistieken te komen, dan juist op basis van de nationale rekeningen. De eerste opzet hiervan leert ons nl., aan welke grondgegevens de meeste behoefte bestaat en welke in dit opzicht de belangrijkste desiderata zijn t.a.v. uitbreiding der statistische documentatie. Met andere woorden: de nationale rekeningen leveren ons tegelijk het werkschema en de centrale leidende gedachte welke nodig zijn bij de opbouw van de economische statistiek dezer landen. Het is allerminst zeker dat de methode van het m.o.m. los van elkaar opzetten van statistieken over bepaalde onderwerpen leidt tot het naar volgorde van urgentie verzamelen van cijfermateriaal. Het is waarschijnlijker dat bepaalde statistieken die nodig blijken te zijn, „toevallig” het eerst ter hand worden genomen, terwijl men andere, soms dringender, statistische behoeften nog onbevredigd laat. Vooral als men „zo spoedig mogelijk” een bruikbaar stelsel van economische statistieken wenst als basis voor politieke beslissingen — en dit is vaak het geval —

¹⁾ De in dit artikel voorkomende beschouwingen vormen de neerslag van enkele ervaringen door de auteur opgedaan in zijn functie van adviseur van de Landsregering van Suriname in 1951 en van de Regering van Panama in 1952-1953, alsmede van de ervaringen van mededeskundigen die in andere landen werkzaam waren. Er is naar gestreefd vooral die aspecten van de internationale technische hulp te belichten, die een algemeen karakter hebben.

²⁾ Wij menen dat deze termen in Nederland thans voldoende bekend zijn en achten het dus niet nodig ze hier toe te lichten. Men zie voor een gedetailleerde bespreking ervan bijv. de Monografieën 7 en 8 van de Nederlandse Conjunctuur, resp. getiteld: „Het nationale inkomen van Nederland, 1921-1939” door Dr. J. B. D. Derksen, Dr. H. Rijken van Olst, e.a. en „De nationale jaarrekeningen: doeleinden, problemen, resultaten”, door Dr. H. Rijken van Olst en C. A. Oomens. Uitgaven van het C.B.S., Utrecht 1948 en 1950.

³⁾ Het gaat over gebieden, waarvan op economisch-statistisch gebied nog vrijwel niets bestaat. Een aanduiding van de orde van grootte van alle belangrijke verschijnselen is dan al een enorme stap vooruit.

⁴⁾ Zie „Jaarrekeningen van Suriname, 1938 en 1947”, door C. A. Oomens, Statistische en econometrische onderzoekingen, December 1948. (Uitgave van het C.B.S.) en „De grondslagen van een tiendaarplan voor Suriname”, bijlage B: „Nationale rekeningen van Suriname”, door Dr. H. Rijken van Olst. (Uitgave Stichting Planbureau Suriname, 1952).

heeft deze incidentele opzet van statistieken het nadeel, dat hij leidt tot vertraging.

Een laatste voordeel van de door ons voorgestane methode, dat hierboven al even werd genoemd, is dat men kan komen tot een *gecoördineerd* stelsel van cijfers over de nationale huishouding. Dit wil zeggen dat men reeds van het eerste verzamelen der cijfers af, rekening kan houden met de eis, dat men later de gegevens uit verschillende statistieken in verband met elkaar moet kunnen gebruiken. Daartoe is o.a. nodig, dat de classificaties, indelingen en definities der getelde en gemeten grootheden op elkaar zijn afgestemd en dat de berichtgevers over verwante verschijnselen dezelfde zijn. In vele hoog ontwikkelde landen, waar de statistiek is ontstaan uit los naast elkaar staande, incidentele onderzoeken (de methode der nationale rekeningen kent men immers eerst ca 10 jaar), heeft men nog moeilijkheden van de beschreven aard bij het gebruik van verschillende statistieken in onderling verband. Waar de economische statistiek echter nog vrijwel geheel opgebouwd moet worden, dient men van deze ervaring te profiteren en direct met de noodzaak der onderlinge vergelijkbaarheid van verwante cijfers rekening te houden. Dit kan geschieden door bijv. aan *dezelfde bedrijven* en op *één formulier*, alle nodige gegevens te vragen over productie, arbeidsbezetting, uitbetaalde lonen, verwerkte grondstoffen, omzetten e.d.⁵⁾ 6).

Wij concluderen dat voor de constructie van een evenwichtig en onderling gecoördineerd systeem van economische statistieken in economisch achtergebleven gebieden, het opstellen van (eventueel voorlopige) nationale rekeningen en van de daaraan verwante berekeningen omtrent het nationale inkomen van groot nut, ja onmisbaar zijn.

Een moeilijkheid, waarmede men thans in de praktijk te kampen heeft, is dat de begrippen nationaal inkomen en nationale rekeningen dikwijls onbekend zijn, ook bij de economen en statistici van deze landen. Dit is ook wel begrijpelijk, gezien de snelle ontwikkeling van de aan deze begrippen verbonden methoden en technieken. Bovendien zijn deze landen meestal ook op theoretisch-economisch gebied „achtergebleven”. In de Centraal-amerikaanse landen bijvoorbeeld is Keynes nog vrijwel onbekend. Aan de universiteiten aldaar wordt over zijn werk vrijwel niet gedoceerd.

De nauwe samenhang tussen economische theorie, economische statistiek en economische politiek begint men in een aantal landen eerst thans te zien. Hoë de opgezette statistieken gebruikt moeten worden om er een economische politiek op te baseren (men denke bijv. aan de techniek van de planning, het gebruik van economische modellen, enz.), is echter voor vele regeringen der betrokken gebieden nog een onopgelost vraagstuk. De consequentie van dit alles, nl. dat ook op zuiver theoretisch-economisch en op economisch-politiek gebied internationale technische hulp nodig is, wordt nog maar

weifelend aanvaard. Het is o.i. een belangrijke taak van de organisaties via welke technische hulp wordt verleend (met name 'de Verenigde Naties), de regeringen der „onderontwikkelde” gebieden ook op de noodzaak van deze soort hulp te wijzen en voor dat doel meer deskundigen uit te zenden. Zodoende krijgt de thans in voldoende mate verleende statistische hulp een betere theoretische fundering, en kunnen de samengestelde statistieken op hun beurt de grondslag vormen voor een juiste economische politiek. Thans hangt de statistische hulp, door de onvoldoende hulp op deze twee verwante gebieden, vaak enigszins in de lucht.

Niet alleen de theoretische economie, maar ook de theoretische statistiek is in de besproken gebieden „achtergebleven”. Men beschouwt in vele dezer landen de statistiek nog als een soort boekhouding, ontstaan uit het verzamelen van gegevens en het vrijwel onbewerkt publiceren van de resultaten daarvan. Over statistische analyse, interpretatie en prognose weet men weinig. Reeds zijn en worden er, o.a. onder auspiciën van de Verenigde Naties en de betrokken regeringen, op verscheidene plaatsen in de wereld statistische opleidingscentra gevestigd. Deze voorzien zonder twijfel in een dringende behoefte. Het gebrek aan geschoolde en ervaren statistici is in bijna alle landen groot.

Een laatste opmerking over de internationale technische hulp, die wij willen maken, betreft de samenwerking tussen de verschillende organisaties, welke deskundigen voor dit doel uitzenden. Voor zover ons bekend, vindt tussen deze organisaties geen overleg plaats over de uit te zenden deskundigen en over hun werkverdeling. Het wordt aan de deskundigen zelf overgelaten, vormen van samenwerking te vinden. In de regel gelukt dit ook wel. Maar het kan voorkomen dat door onvoldoende overleg vóór de uitzending, twee deskundigen geheel of gedeeltelijk op hetzelfde terrein werken, zonder van elkaars wensen en behoeften op de hoogte te zijn. Dit doet zich vooral voor als ze niet tegelijkertijd, maar kort na elkaar een regering adviserer. Zo ervoer schrijver dezes, toen hij adviseerde in Panama een nationaal onderzoek te houden naar de samenstelling van het gezinsverbruik, dat reeds op grond van het advies van een andere deskundige was besloten, een dergelijk onderzoek tot één stad te beperken. Weer een andere deskundige had reeds een betalingsbalans voor Panama samengesteld; deze bevatte echter niet alle indelingen welke o.a. voor de nationale rekeningen waren vereist.

Hoewel dergelijke bezwaren wel overkomelijk zijn, leiden ze toch tot extra werk en extra kosten, welke men had kunnen voorkomen, indien de organisaties die deskundigen uitzenden, over hun programma's uitgebreide gegevens uitwisselden en meer overleg pleegden.

De grote betekenis en het grote nut van de internationale technische hulpverlening worden er hierdoor natuurlijk niet minder om. Dit werk verdient veel meer publieke belangstelling dan het tot dusver genoot, want het vertegenwoordigt een eerste stap tot grotere welvaart voor alle volkeren en de erkenning dat hier een taak, ja een plicht ligt voor de thans in materieel opzicht meer gezegende naties.

Groningen.

Dr H. RIJKEN VAN OLST.

⁵⁾ Dit vooronderstelt of centralisatie der statistische diensten of een vergaand overleg tussen de bureau's die zich met dit werk bezighouden.

⁶⁾ In een recent rapport van het Statistisch Bureau van de Verenigde Naties wordt een in alle landen — ook de zgn. onderontwikkelde — toepasbaar systeem van nationale rekeningen uiteengezet. Algemene aanvaarding van de daar gegeven richtlijnen zou de internationale vergelijkbaarheid der economische statistieken zeer ten goede komen. Zie „A System of National Accounts and Supporting Tables”, Studies in Methods no 2. United Nations, New York 1953.

De Amerikaanse landbouw vergeleken met de Nederlandse

De Amerikaanse landbouw vertoont een grote verscheidenheid van productie-omstandigheden (w.o. klimaat, kwaliteit en ligging van de grond) en van producten.

In dit artikel worden enkele algemene gegevens verschaft, nl. over de oppervlakte cultuurgrond, de waarde der productie, het aantal bedrijven, de verdeling hiervan over de bedrijfsgrootteklassen en de verhouding van het aantal pachters tot het aantal grondgebruikers-eigenaar. Daarna volgen enkele gegevens over het gebruik van arbeid en kapitaal. In een volgend artikel zal, met deze gegevens als achtergrond, enig licht worden geworpen op de economische positie van de Amerikaanse landbouw en op de concurrentiepositie van onze landbouw t.o.v. laatstgenoemde.

Enige algemene gegevens.

De Verenigde Staten tellen ca 150 mln inwoners, waarvan volgens een schatting per 1 Januari 1949 ca 28 mln ¹⁾ tot de landbouwbevolking zijn te rekenen; dit is 18 pCt en derhalve vrijwel hetzelfde percentage als in ons land (19,5 pCt). Het aantal ha bouwland en grasland per persoon van de landbouwbevolking ²⁾ bedraagt ginds ruim 13, in ons land ruim 1.

De totale oppervlakte cultuurgrond bedroeg volgens de telling van 1945 ¹⁾ 457 mln ha, als volgt verdeeld:

bouwland	160 mln ha
grasland	210 „ „
grasland met bos	40 „ „
bos	30 „ „
overige grond	20 „ „

De onderlinge verhouding van de oppervlakte bouwland en grasland is ongeveer dezelfde en de totale oppervlakte van beide is ruwweg 160 maal zo groot als in Nederland.

De bruto-waarde van de productie van de Amerikaanse landbouw is globaal 45 maal zo groot als die van de Nederlandse, nl. f 152 mrd tegen f 3,4 mrd in 1948. Per ha cultuurgrond bedroeg deze ca f 400, resp. ca f 1.500.

¹⁾ Agricultural Information Bulletin no 30, uitgegeven door het „Office of foreign agricultural relations” en het „Bureau of Agricultural Economics” van het Ministerie van Landbouw.

²⁾ Het aantal beroepspersonen in de Amerikaanse landbouw is ons niet bekend, derhalve heeft ook voor ons land dit cijfer betrekking op de totale landbouwbevolking in tegenstelling tot het percentage van 19,5 dat betrekking heeft op de beroepsbevolking.

TABEL I.

Aantal bedrijven in 1945 ingedeeld naar grootteklassen ⁴⁾

Aantal acres	Totaal	Beneden 10	10—19	20—99	100—259	260—499	500—999	Boven 1.000
		4	4—8	8—40	40—104	104—200	200—400	400
Aantal bedrijven (×1.000)	5.860	594	526	2.286	1.693	473	174	113
In pCt van het totaal	100	10	9	39	29	8	3	2

TABEL II.

Bedrijven, ingedeeld in grootteklassen (waarde der verkochte producten) in 1950

(Enkele gemiddelden per grootteklasse)

Grootteklasse (waarde der verkochte producten)	Waarde van de verkochte producten in dollars	Oppervlakte in ha		Aantal bedrijven		Gemidd. waarde van de verkochte producten in guldens	Vergelijkbare „bedrijfs-grootte” in Nederland in ha ⁵⁾
		totaal	waarvan bouwl.	totaal (×1.000)	in pCt		
1. Grote bedrijven	meer dan 25.000	970	225	103	2,8	213.000	215
2. Gezinsbedrijven							
a. grote	10.000—25.000	225	105	381	10,3	55.000	55
b. middelgrote	5.000—10.000	120	65	721	19,4	26.700	27
c. middelkleine	2.500—5.000	75	40	882	23,8	13.800	14
d. kleine	1.200—2.500	50	25	901	24,3	6.900	6
3. Kleine bedrijven	250—2.000	35	15	717	19,4	2.700	2½
				3.706	100		

⁴⁾ Door het Ministerie van Landbouw, Miscellaneous publication no 707 uitgegeven.

De waarde van de uitvoer van landbouwproducten (inclusief be- en verwerkte producten van het langbouwbedrijf) was in 1948 ongeveer 20 maal zo groot, nl. f 14.550 mln tegen f 701 mln; dit betekent ca 10, resp. ca 20 pCt van de productie.

Hieruit blijkt dat een aanzienlijk groter deel (ongeveer het dubbele) van onze landbouwproducten wordt uitgevoerd.

Het aantal bedrijven en de verdeling over de grootteklassen.

Het aantal normale bedrijven ³⁾ bedroeg in 1950 3,7 mln, d.i. 19 maal zo veel als het aantal bedrijven in ons land waar de boer zijn hoofdberoep heeft. Daarnaast bestaan 1,7 mln bedrijfjes waar het hoofdberoep buiten de landbouw ligt.

Tabel I geeft een verdeling van het aantal bedrijven over de grootteklassen.

In Nederland ligt ruim $\frac{2}{3}$ van het aantal bedrijven in de grootteklasse 1-10 ha en bijna $\frac{1}{3}$ in de grootteklasse 10-50 ha; slechts 1 pCt der bedrijven is groter dan 50 ha. Naar oppervlakte gemeten zijn de bedrijven in Amerika dan ook veel groter, hetgeen grote mogelijkheden voor mechanisatie biedt.

Toch geeft vergelijking van de grootte, gemeten in oppervlakte, een te eenzijdig beeld omtrent de verschillen in structuur, daar de intensiteit van het gebruik van de grond hier veel groter is. Derhalve wordt een tweede indeling in grootteklassen gegeven (tabel II) en wel naar de maatstaf van de waarde der verkochte producten. Wat de waarde van de voortgebrachte producten per bedrijf betreft worden de Nederlandse omstandigheden dicht benaderd. Hieruit volgt, dat men zich gemakkelijk blind staart op de grote Amerikaanse landbouwbedrijven. Dit neemt niet weg, dat de grote oppervlakte cultuurgrond per bedrijf zeker zijn betekenis heeft, zowel uit technisch alsmede daardoor uit economisch gezichtspunt.

Uit deze tabel blijkt, dat 87 pCt behoort tot de bedrijven, die wat „grootte” betreft, zeer wel met de Nederlandse bedrijven overeenkomen; $\frac{2}{3}$ van het totaal aantal komt overeen met onze kleine en middelgrote bedrijven

⁵⁾ Dit zijn bedrijven, waarin de ondernemer hoofdzakelijk zijn bestaan vindt.

⁵⁾ Hierbij is uitgegaan van een waarde van de verkochte producten van f 1.000 per ha voor bedrijven boven 10 ha en f 1.200 voor bedrijven beneden 7 ha.

en zelfs 20 pCt met onze keuterbedrijven. Derhalve kent Amerika evenzeer het vraagstuk van de kleinē boeren, zij het niet in zo grote omvang, terwijl de beschikbare hoeveelheid cultuurgrond hier veel meer mogelijkheden biedt om dit vraagstuk op te lossen. Dit laatste blijkt uit het percentage grote bedrijven, dat immers aanzienlijk groter is dan in ons land, terwijl voorts nog grote oppervlakten grond in cultuur kunnen worden gebracht.

Er is een ontwikkeling naar *toeneming van de eigendom van grond en gebouwen in handen van de grondgebruikers*. Van 1930-1945 is het aantal pachters afgenomen met 30 pCt. De grootste vermindering vond plaats in de kleine bedrijven in het Zuiden, voornamelijk onder de zgn. „share-croppers”⁶⁾. Deze ontwikkeling is een gevolg van de gunstige economische omstandigheden sinds de tweede wereldoorlog.

Het percentage pachters bedroeg in 1948⁷⁾ 27 van het totaal aantal bedrijven; in ons land 53. Van de overige bedrijven in Amerika is het grootste deel volledig eigendom van de grondgebruiker; van een gering deel is deze ten dele eigenaar. Vermeld zij dat het streven om eigenaar van het bedrijf te worden vrij algemeen is. Er zijn echter ook pachters die er de voorkeur aan geven dit te blijven teneinde in ruimer mate te beschikken over het benodigde bedrijfskapitaal.

Het gebruik van arbeid en kapitaal.

De verhouding tussen de hoeveelheid arbeid en kapitaal ligt heel anders dan in Nederland. De arbeid is er schaars en duur. De grond is betrekkelijk overvloedig en dus goedkoop. De landbouwmachines zijn er goedkoper dan hier. Dientengevolge is de bewerkte oppervlakte per man ginds veel groter.

Het Amerikaanse bedrijf is grotendeels *gezinsbedrijf*. Er wordt betrekkelijk weinig met betaalde krachten gewerkt. Deze laatste komen in het algemeen alleen voor op de grote bedrijven en dan vooral bij de oogstwerkzaamheden der arbeidsintensieve teelten zoals fruit, katoen, tabak e.d. De teelt van deze laatste twee, die zoals bekend vooral in de Zuidelijke staten plaatsvindt, geschiedt echter zowel op grote plantages als op kleine gezinsbedrijven. Juist in deze streken is het vraagstuk van de kleine boeren (veelal „share-croppers”) het meest nijpend. De waarde van de productie per man is hier zeer gering.

a. Het aantal manuren per ha en per eenheid product.

Tabel III.

Product	Amerika ⁸⁾	Nederland	
		bedrijven op klei van ca 40 ha	bedrijven op zand van ca 10 ha
1. Tarwe			
Manuren per ha	12	230	
Opbr. in kg per ha	1.100	4.050	
Manuren	1,1	5,7	
2. Haver			
Manuren per ha	18	240	225
Opbr. in kg per ha	1.300	4.150	2.900
Manuren per 100 kg	1,4	5,8	7,7
3. Mais			
Manuren per ha	43		525
Opbr. in kg per ha	2.400		4.000
Manuren per 100 kg	1,8		13
4. Aardappelen			
Manuren per ha	225	425	575
Opbr. in kg per ha	15.000	30.000	28.000
Manuren per 100 kg	1,4	1,4	2,1
5. Suikerbieten			
Manuren per ha	170	550	
Opbr. in kg per ha	37.000	42.500	
Manuren per 1.000 kg	4,5	12,9	

⁶⁾ Dit is de vorm van pacht, waarbij de grondeigenaar grond, gebouwen, zaad en kunstmest en soms nog andere bedrijfsbenodigdheden beschikbaar stelt en de „pachter” de arbeid en de overige productiemiddelen. De bruto-opbrengst wordt tussen beiden verdeeld volgens een bepaalde maatstaf.

⁷⁾ Miscellaneous publication no 707, uitgegeven door het Ministerie van Landbouw.

⁸⁾ Gegevens van het Ministerie van Landbouw: gemiddelden over 1949-1951.

Dit overzicht geeft een duidelijke indruk van de hoge graad van mechanisatie in de Amerikaanse landbouw. Het verschil met ons land is vooral gelegen in de granen, waar de mechanisatie in de Verenigde Staten meer algemeen kan worden doorgevoerd. Het valt op, dat de verschillen in het aantal uren per eenheid product geringer zijn dan het aantal uren per ha als gevolg van de hogere opbrengsten in ons land. Overigens zijn de hier geconstateerde verschillen in opbrengst niet representatief, daar deze, wat Nederland betreft, boven het lands-gemiddelde liggen.

Naast de gemiddeld geringere kwaliteit van de grond is het minder intensief gebruik hiervan mede oorzaak van de grote verschillen in kwantitatieve en geldelijke opbrengsten per ha. De schaarse en dure arbeid leidt er toe, dat de productie op zo eenvoudig mogelijke wijze plaatsvindt. Wat betreft de granen komt men in vele gevallen slechts driemaal op het veld: eenmaal om de grond te bewerken, voorts om te zaaien en ten slotte om met de maai/dorsmachine te maaien en tegelijkertijd te dorsen. In ons land vindt veelal zowel de grondbewerking als het kunstmest strooien, het wieden en het bestrijden van plantenziekten meermalen plaats. Een dergelijke werkwijze is ginds niet economisch, hoewel vermeld dient te worden, dat het gebruik van kunstmest de laatste jaren in sterke mate is toegenomen (275 pCt in 1948 t.o.v. 1935/39 = 100). Dit vergt echter weinig extra arbeid, daar het ginds veelal tegelijk met het zaaien plaatsvindt.

Het *landarbeidersloon* bedroeg in 1950⁹⁾ ca f 3 per uur in die staten waar betaalde arbeid van betekenis is; dit is ongeveer het drievoudige van het loon (inclusief sociale lasten) in ons land in hetzelfde jaar. Hierbij zij echter opgemerkt dat het loon in verschillende staten hoger ligt, met name in de oogsttijd.

In dergelijke gebieden is de economische noodzaak om sterk te mechaniseren uiteraard groter dan uit genoemde verhouding van de gemiddelden valt op te maken.

b. Het gebruik van werktuigen en machines.

Het gebruik van de grote machines nam sinds het uitbreken van de tweede wereldoorlog snel toe, zowel in Amerika als in ons land.

Tabel IV.

Aantal machines (× 1.000) op alle landbouwbedrijven

	Trek- kers	Vracht- auto's	Maai/ dors- machin- es	Maïs- pluk- machin- es	Melk- machin- es
Amerika					
1 Januari 1940	1.545	1.047	190	110	175
1 Januari 1949	3.500	2.000	590	365	685
1949 in pCt van 1940	227	191	310	301	391
Nederland					
Juni 1940	3,7		—		
December 1950	21,0		1,2		
1950 in pCt van 1940	570		—		

Door het een en ander was de bruto-productie per werker in de Amerikaanse landbouw in 1948 gestegen tot 140 pCt t.o.v. de jaren 1935/39; de productie per acre is in diezelfde periode gestegen tot 127 pCt. Het aantal trekkers en maai/dorsmachines nam de laatste jaren in ons land zeer sterk toe. Het aantal ha cultuurgrond per trekker (tabel VII) is voor beide landen zelfs vrijwel gelijk; voor de maai/dorsmachines bedraagt dit aantal in Amerika ongeveer 60 pCt. Deze cijfers zijn opvallend. Hierbij mag echter niet uit het oog worden verloren dat in de Verenigde Staten het grasland veelal van inferieure kwaliteit is en nauwelijks voor bewerking met werk-

⁹⁾ Landbouwbedrijfstudie in Amerika, uitgave Contactgroep Opvoering Productiviteit.

tuigen in aanmerking komt. Het beeld per bedrijf ligt dan ook anders. Zoals uit tabel III immers is gebleken is de mechanisatie per bedrijf ginds veel verder doorgevoerd.

De inrichting van de bedrijven geeft in vergelijking met ons land dan ook belangrijke verschillen te zien. Bezien wij in verband hiermede de bedrijfsleiding, dan lijkt deze onder de Amerikaanse verhoudingen op het eerste gezicht meer deskundigheid te vereisen. Ongetwijfeld vereist het gebruik van deze machines (vooral ook dat van meer tegelijkertijd) een grote technische vaardigheid en deskundigheid, welke bij de Amerikaanse boer aanwezig is. Niettemin blijft het grote verschil in vergelijking met de bedrijfsleiding op onze bedrijven, dat deze in Amerika in verschillende opzichten veel eenvoudiger is. Zoals reeds is vermeld, is het aantal bewerkingen voor een bepaald gewas ginds geringer. Bovendien is het productieplan veel eenvoudiger. Op onze overwegend akkerbouwbedrijven worden wel tien of meer verschillende gewassen geteeld. Op de grotere gemengde bedrijven mag dit aantal wat geringer zijn, daarnaast komt dan de veehouderij. Op de kleine gemengde bedrijven op de zandgrond bestaat het productieplan uit een vijftal hoofdgewassen met enkele nagewassen en uit een veestapel van koeien, varkens en pluimvee. Het eenvoudigst ligt het op het weidebedrijf, al mag hier niet worden vergeten, dat de intensieve graslandproductie de laatste jaren veel zorg vereist.

Eén voorbeeld moge het grote verschil duidelijk maken. Vooropgesteld zij, dat een dergelijk geval ook in Amerika tot de uitzonderingen behoort.

Op een bedrijf van ca 150 ha in Illinois (een van de vruchtbaarste landbouwstaten) werd het bedrijf gevoerd door de boer en één betaalde arbeider. Deze laatste was in Augustus echter met vakantie. Immers, de „small grains” (tarwe, haver, gerst) waren gemaaid (met de maai/dorsmachine) en er was toen niet veel meer te doen tot de oogst van maïs en soyabonen (in September). Op een gemechaniseerd bedrijf in Nederland van dezelfde oppervlakte — maar met een veel grotere verscheidenheid van producten — zou een man of 10 werkzaam zijn.

De ingewikkeldheid van de bedrijfsleiding is bij ons niet alleen gelegen in het toezicht op de arbeiders als zodanig, maar in de verschillende werkzaamheden, die in een bepaalde week en zelfs op een zelfde dag moeten plaatsvinden, waarbij omschakeling vaak nodig is als gevolg van de veranderingen in het weer. Het klimaat is ginds — over een korte periode — veel standvastiger.

c. Het geïnvesteerd kapitaal.

Een overzicht kan worden gegeven voor onderstaande „grootteklassen”¹⁰⁾.

Uit deze cijfers blijkt, dat de investering per ha in Nederland veel hoger is. De grond is — en door de schaarste en door betere kwaliteit — veel duurder en het

gebruik er van veel intensiever. Bovendien wordt in de Verenigde Staten veel minder kapitaal in de gebouwen geïnvesteerd. De gebouwen zijn er in het algemeen van hout en daardoor minder duurzaam, hetgeen bevorderlijk is voor een flexibele aanpassing aan veranderingen in het productieplan. De gebouwen worden bovendien veelal door de boer zelf gebouwd en hebben dan ook vaak een provisorisch karakter.

Uit de onderlinge verhouding van bovenvermelde kapitaalbestanddelen blijkt ginds de investering in machines en werktuigen relatief veel hoger te zijn, hetgeen een logisch gevolg is van de grotere mate van mechanisatie. De volgende tabel is in dit verband interessant. Hierbij wordt voorts de verhouding aangegeven van het geïnvesteerd kapitaal tot de waarde der productie.

Tabel VI.

	Onderlinge verhouding van de waarde der kapitaalbestanddelen				Verhouding waarde geïnvesteerd kapitaal tot waarde der verkochte producten
	Totaal	Grond en gebouwen	Werktuigen en machines	Veestapel	
1. Grote bedrijven	100	81	6	13	2,4
2. Gezinsbedrijven					
a. grote en middelgrote ..	100	77	11	12	4,2
b. kleine	100	75	12,5	12,5	4,2
3. Kleine bedrijven	100	76	12	12	—
4. Nederland	100	69	7	24	3,8

Voor de laatste drie groepen blijkt de onderlinge verhouding van de waarde der kapitaalbestanddelen in Amerika vrijwel gelijk te liggen. De grote bedrijven wijken hiervan enigszins af. De veestapel is daar relatief veel belangrijker. Deze laatste bestaan immers voor het grootste deel uit veel weinig vruchtbaar grasland (zie tabel II), zodat de veehouderij hier een relatief grote investering vergt.

In Nederland is de waarde van werktuigen en machines relatief veel geringer (ongeveer de helft), die van de veestapel relatief veel groter (ongeveer het dubbele) in vergelijking met de laatste drie groepen in Amerika.

De verhouding van het geïnvesteerd kapitaal tot de waarde der voortgebrachte verkochte producten ligt in Nederland iets lager dan in de groep grote en middelgrote gezinsbedrijven.

Uit tabel VII valt het volgende te concluderen. De landbouwbevolking maakt in beide landen vrijwel een zelfde deel uit van de totale bevolking.

De verhouding van het aantal bedrijven in beide landen is veel kleiner dan die van het totale areaal cultuurgrond daar de oppervlakte per bedrijf in ons land slechts $\frac{1}{10}$ bedraagt.

De waarde van de totale productie ligt eveneens veel lager dan de totale oppervlakten daar de waarde der productie per ha in ons land gemiddeld ongeveer 3,5 maal zo hoog is.

TABEL V.

	Aantal ha	In 1.000 gulden per bedrijf				In gulden per ha			
		Totaal	Grond en gebouwen	Werktuigen en machines	Veestapel	Totaal	Grond en gebouwen	Werktuigen en machines	Veestapel
1. Grote bedrijven	970	512	418	29	65	530	430	30	70
2. Gezinsbedrijven									
a. grote en middelgrote ..	120	110	84	12	14	910	700	100	110
b. kleine	50	40	30	5	5	800	600	100	100
3. Kleine bedrijven	35	24	18	3	3	670	510	80	80
4* Nederland ¹¹⁾						3.750	2.580	280	890

¹⁰⁾ Berekend uit gegevens van het Ministerie van Landbouw in de Verenigde Staten.

¹¹⁾ Berekend uit nota 89 van het L.-E.I. Het Centraal Bureau voor de Statistiek komt in „National Accounts of the Netherlands” 1949 tot vrijwel dezelfde cijfers.

prijzen. Door van logaritmisch waarschijnlijkheidspapier gebruik te maken (waarbij de ene as een logaritmische verdeling heeft, terwijl de andere as van de normale waarschijnlijkheidsverdeling gecalibreerd is) behoeft men zich om de mathematische formule in de praktijk niet te bekommeren: de algemene vraagfunctie verschijnt op dit papier nl. als een rechte lijn. Een sterk argument voor de fundering van deze vraagfunctie vormt de waarde van de elasticiteiten, welke bij deze functie behoren. Deze komen nl. zeer goed overeen met de empirische gegevens.

Het is echter niet alleen de overeenstemming met de empirie, die aan deze vraagfunctie waarde geeft. Ware het hierbij gebleven, dan zou men het gevoel, hier met een handige wiskundige kunstgreep te doen te hebben, moeilijk van zich af kunnen zetten. Aan de wiskundige vorm heeft Dr Van de Woestijne echter een fraaie economisch theoretische inhoud gegeven en aldus voldaan aan de eis, die de econoom stelt bij het gebruik van wiskundige methoden. Wij kunnen in dit bestek niet volledig nagaan hoe schrijver via een afleiding van de individuele vraagfunctie uit de subjectieve waarderungen komt tot zijn collectieve algemene vorm. De grondgedachte is echter eenvoudig en in enkele zinnen weer te geven.

De geldwaardering, die men aan een zeker goed geeft, wordt bepaald door een groot aantal bewuste en onbewuste motieven, die weer door een groot aantal factoren worden beïnvloed. Van al deze motieven en factoren weten wij haast niets. Dr Van de Woestijne maakt nu, zoals hij dit uitdrukt, met dit „niet weten” ernst, d.w.z. hij concludeert, dat uit dit grote aantal ongecorrleerd werkende factoren de frequentieverdeling van Gauss moet resulteren vóór de aantallen gelijk te waarden exemplaren van een zeker goed.

Schrijver wijst er verder op, dat de consument — Dr Van de Woestijne beperkt zich tot de vraag naar consumptiegoederen — proportioneel waardeert, d.w.z. geen gelijke prijsverschillen, maar gelijke prijsverhoudingen als gelijk ondervindt. De afstand tussen f_1 en f_2 is voor hem veel groter dan tussen f_9 en f_{10} . In plaats van een reeks absolute geldbedragen op de y -as af te zetten, neemt schrijver daarom hun logaritmen, waardoor als algemene vorm van de vraagfunctie de integraal van de logaritmische normale frequentieverdeling als rechte lijn op het reeds beschreven waarschijnlijkheidspapier verschijnt.

Het is niet te verwachten, dat de empirische vraagfuncties ook precies als rechte lijnen op het waarschijnlijkheidspapier zullen verschijnen, omdat men met de partiële vraagfunctie te maken heeft en bovendien relevante factoren zijn uitgeschakeld. De afwijkingen met de rechte lijn worden echter voor theorie en praktijk bijzonder interessant. Een afwijking wijst immers op de werking van bijzondere krachten of bijzondere omstandigheden. Zij kunnen zelfs een vingerwijzing zijn voor gemaakte fouten in inkoop- en verkooppolitiek en op deze wijze toegepast kan de theorie van Dr Van de Woestijne tot een belangrijk commercieel controlemiddel worden ontwikkeld. In zijn boek geeft hij hiervan reeds verschillende frappante voorbeelden, zoals het relatief grote aantal onrendabele en dus te vermijden kleine orders van een grossierderij, waardoor de rechte lijn onderaan afbuigt, een analyse van de vraag naar bioscoopplaatsen op basis waarvan men tot een rationele tariefpolitiek en zelfs tot een rationele bouw van een bioscoop zou kunnen komen en een analyse van de vraag naar damesmantels, waarop wij, gezien onze praktische ervaring op dit gebied, wat nader zullen ingaan.

In een detailhandelsbedrijf is de juiste opbouw van het assortiment, dus een juiste indeling naar prijzen en kwaliteiten van essentieel belang, zo niet „het geheim van de smid”. Verschillende administratieve controlemiddelen zijn reeds geschapen om inkoop- en verkoopchef te steunen bij hun taak dit assortiment zo goed mogelijk op te bouwen. De meest volmaakte hiervan is de zgn. „unit-control”, dus die administratie, die de verkochte en in voorraad zijnde aantallen per prijsklasse, genre en model aangeeft. Het vereist echter veel geoefendheid om de uitgebreide cijfertabellen, die deze „unit-control” levert, te lezen.

Dr Van de Woestijne doet ons nu een middel aan de hand, waarbij men met één oogopslag op bijzondere omstandigheden (afwijkingen van de rechte lijn) wordt gettendeerd, terwijl men bovendien meer gefundeerde, op een wetenschappelijke theorie berustende, conclusies kan trekken, i.p.v. af te gaan op wat praktijkervaring en feeling ons tot dusver ingaven.

De schrijver analyseert in zijn boek eerst de gehele groep damesmantels, waarvan de verkochte aantallen tegen de verschillende prijzen omgerekend en in beeld gebracht op het waarschijnlijkheidspapier, goed op de rechte lijn blijken te liggen. Bij de ondergroepen swagers, fantasiewintermantels, zomermantels en fantasiemantelcostuums komen echter enkele afwijkingen naar voren, die op mogelijke fouten in de assortimentsopbouw wijzen, die de schrijver op interessante wijze verder analyseert. Een rationele opbouw van het assortiment van de detailhandel moet van het hoogste belang worden geacht voor de productiviteit van deze tak van bedrijvigheid. De door Dr Van de Woestijne ontwikkelde methode opent ongetwijfeld perspectieven om langs deze weg tot een hogere efficiency van de handel te komen.

Naast de hierboven genoemde gebieden zijn er nog vele andere, waarop de theorie van Dr Van de Woestijne toepasbaar zou zijn. Wij kunnen hierop in dit bestek niet ingaan. Wij hebben slechts een enkel facet, dat persoonlijk onze bijzondere belangstelling had, naar voren kunnen brengen. Het boek verdient ons inziens in brede kring belangstelling. Het geeft weliswaar op vele vragen nog geen definitief antwoord, de conclusies zijn hier en daar nog wat onzeker geformuleerd, de veel voorkomende formuleringen met „kunnen”, „kan”, „zou kunnen”, „waarschijnlijk”, e.d. zijn hiervan een uitdrukking. Er worden echter gedachten in ontvouwd, die zeer stimulerend werken en wij willen deze bespreking daarom eindigen met dezelfde zinsnede waarmee Dr Van de Woestijne met een, de wetenschapsman sierende, bescheidenheid, zijn boek besluit:

„Zowel op theoretisch als op practisch gebied ligt nog een zeer breed terrein van onderzoek open. Eerst als dat terrein voor een groot gedeelte geëxploreerd is, zal een definitief oordeel over de door ons gebruikte methode kunnen worden gegeven. Inventief vermogen gepaard aan volharding en critische zin zal daarvoor nodig zijn. En aangezien deze eigenschappen slechts zelden in voldoende mate in één persoon verenigd zijn, zal hier op het gezamenlijk werken van velen een beroep moeten worden gedaan”.

Inderdaad kan slechts op deze wijze de brug tussen theorie en praktijk, waarover wij in het begin van deze bespreking spraken, geslagen worden. Deze bespreking zij een opwekking tot bestudering van dit boek en tot verder onderzoek op een terrein, dat op zo fraaie wijze door Dr Van de Woestijne ontsloten is.

AANTEKENING

De na-oorlogse loonontwikkeling in België

Vóór de oorlog steunde de Belgische economie op zeer goedkope arbeid. Thans is de arbeid in België bijna de duurste van Europa.

Indien 1948 als uitgangspunt wordt aangenomen, bedroeg de jaarlijkse stijging van het reële bruto-uurloon der mannelijke arbeiders tot 1952 4 pCt. Voor de mannelijke bedienden bedroeg de toeneming van de gemiddelde lonen 6 pCt per jaar. In de loop van 1952 is de stijging van de nominale lonen tot stilstand gekomen.

Hieronder volgt een vergelijking van de arbeid als kostenfactor in enige landen.

Ontwikkeling van de verhouding van het peil van de kostenfactor arbeid in België tot dat in enkele andere landen

(in Belgische franken; België is 100)

Land	1938	Begin 1949	Begin 1950	Begin 1951	Begin 1952	Einde 1952
België	100	100	100	100	100	100
Nederland	142	76	64	65	58 ¹⁾	59 ¹⁾
Verenigd Koninkrijk	168	110	89	86	86	87
West-Duitsland	210	85	81	84	83	84
Frankrijk ²⁾	119	68	62	84	81	80 ¹⁾

¹⁾ Voorlopig cijfer.

²⁾ Mannelijke industrie-arbeiders.

De prijsstijgingen werden na de oorlog geremd, doch niet geheel belet, daar de Regering het wenselijk oordeelde prijzen en lonen zo vrij mogelijk aan de productievoorzwaarden te doen aanpassen.

Duurdere arbeid en duurder kapitaal verplichtten de ondernemers van 1948 af op deze beide kostprijfactoren te bezuinigen, door o.a. het opvoeren van de productiviteit. In België is geen statistisch materiaal aanwezig, dat toelaat om direct de ontwikkeling te meten. Daarom wordt in het maandschrift, uitgegeven door het Ministerie van Economische Zaken en Middenstand ¹⁾, getracht enige indicaties te dien aanzien te vinden. Volgens studies, verricht door het I.E.S.O. te Leuven, zou de productiviteit in de meeste bedrijfstakken aanmerkelijk zijn toegenomen, vooral na de aanvankelijke teruggang tijdens en onmiddellijk na de oorlog. Het indexcijfer dat op basis 1936/1938 = 100 tijdens het jaar 1948 het peil 98 zou hebben bereikt, zou in 1952 tot 120 zijn gestegen ²⁾.

In het maandschrift wordt het prijsverloop vergeleken met de productiekosten, waarbij opvalt, dat de prijzen der afgewerkte producten minder gestegen zijn dan de productiekosten, wat toegeschreven moet worden aan een hogere productiviteit.

Ten opzichte van de Verenigde Staten zijn de Belgische lonen sedert 1938 relatief minder gestegen dan de prijzen, echter veel meer t.o.v. Nederland, Frankrijk en West-Duitsland. Deze ontwikkeling is gepaard gegaan met een heroriëntering der productie. Immers, terwijl voor de oorlog de Belgische economie tamelijk sterk op de productie van weinig afgewerkte goederen was afgestemd, schijnt ze zich thans geleidelijk meer te richten naar het voortbrengen van meer afgewerkte producten.

Het maandschrift komt tot de conclusie, dat een voortdurende loondruk de economische structuur ten goede komt, indien de druk lang genoeg aanhoudt, niet te sterk is en een goede aanpassingsperiode aan de economie wordt gelaten. De arbeidsproductiviteit neemt toe, de grondstoffen worden zuiniger gebruikt en de economie wordt op de productie van meer afgewerkte kwaliteits-

¹⁾ Maandschrift van de Dienst voor Algemene Studiën en Documentatie, 5e jrg., nr 11, waaraan de gegevens van deze aantekening zijn ontleend.

²⁾ In deze cijfers is geen rekening gehouden met de bedienden.

producten gericht. De oorzaken van de huidige moeilijkheden worden door het maandschrift over het algemeen eerder toegeschreven aan bepaalde praktijken van het buitenland, zoals invoerbepalingen en uitvoerprijmies, dan uit het hoge loonpeil in België. De moeilijkheden, die de concurrentie met Nederland kenschetsen, worden eerder geacht voort te spruiten uit het lage Nederlandse dan uit het hoge Belgische loonpeil.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Cursussen in „industrial engineering”

De European Productivity Agency, die vorig jaar is opgericht als onderdeel van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (zie het artikel van Jhr Mr G. L. G. de Milly in „E.-S.B.” van 9 December 1953), heeft een nieuw project aan de leden-landen voorgesteld, ditmaal een Engels aanbod om een tweetal veertiendaagse cursussen te Birmingham voor 20 buitenlanders open te stellen.

De onderwerpen van deze cursussen, welke zullen worden gegeven door het „Institute for Engineering Production of the University of Birmingham”, zijn:

1. „The use of operational research in increasing productivity (van 19 t/m 30 April 1953);
2. „The application of work study — theory and practice” (van 10 t/m 21 Mei 1953).

Het doel van de cursussen is behandeling en bespreking door industriëlen, ingenieurs en specialisten van praktische problemen en toegepaste methoden op het gebied van de „industrial engineering”.

Geïnteresseerden in deze cursussen kunnen zich wenden tot de Contactgroep Opvoering Productiviteit (C.O.P.), Raamweg 43, 's-Gravenhage (tel. K 1700 — 183015).

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Op de laatste dag van het oude jaar werd ingevolge overleg tussen het Rijk en De Nederlandsche Bank een bedrag van f 300 mln van de boekvordering van de Centrale Bank op de Staat omgezet in schatkistpapier. In totaal bedraagt laatstgenoemde post thans f 517 mln. In 1953 is bij enige gelegenheden uit dit „fonds de manoeuvre” papier aan de geldmarktinstellingen verkocht. De veronderstelling ligt dan ook voor de hand, dat in de toekomst het Ministerie van Financiën (dat sinds 16 November 1953 nieuw papier verkoopt tegen inlevering van evenveel oud vervallend papier) en de circulatiebank elkaar bij de afgifte van schatkistpapier nog wel eens zullen aflossen.

Bovengenoemde omzetting heeft sommigen aanleiding gegeven te spreken van een sanering van de balans van De Nederlandsche Bank. De oude gedachte, dat een vordering op de Overheid iets ongezonds is, blijkt wel een hardnekkig leven te hebben. Als straks het nu gecreëerde overheidspapier verhuist van de Centrale Bank naar de commerciële banken, zal ongetwijfeld van een verdere sanering worden gesproken. Onjuist als dergelijke gedachten zijn, zullen de monetaire autoriteiten met het bestaan er van zeker ter dege rekening houden.

Juist hierom voeren zij hoogstwaarschijnlijk — en gezien hun monopoliepositie op de geldmarkt uiteraard met succes — een politiek gericht op beperking van de totale hoeveelheid schatkistpapier en overheveling van kort naar lang lopend schatkistpapier.

De kapitaalmarkt.

Op de aandelenmarkt blijft de stemming uiterst vast. De stijging van het algemeen koersgemiddelde met bijna vier punten, welke zich de afgelopen week voordeed, kan hiervan een illustratie vormen. Het enigszins tegenvallende onveranderde interim-dividend van 4 pCt op aandelen Koninklijke leidde in verband met deze gunstige marktstemming niet tot een koersdaling voor dit fonds. Daarentegen weerspiegelde de koers van aandelen A.K.U. de aangename verrassing, gewekt door de aankondiging van 4 pCt interim-dividend (voor deze onderneming een novum). De kroon werd evenwel gespannen door aandelen Philips, die het gedurende de verslagweek betaalbaar gestelde interim-dividend van 6 pCt niet alleen inhaalden, doch bovendien nog 9 pCt stegen.

De stijging van de meeste aandelenkoersen tijdens 1953 was zo groot, dat ondanks dividendverhogingen het gemiddelde aandelenrendement niet onaanzienlijk terugliep. Volgens berekeningen van de Rotterdamsche Bank beliep dit rendement per ult. December 1952, ult. Maart, Juni, September en December 1953 achtereenvolgens 6,57, 6,31, 6,26, 6,00 en 5,64 pCt. In één jaar beliep de daling derhalve bijna 1 pCt.

Op de obligatiemarkt doen zich de laatste tijd hier en daar wel eens koersafbrokkelingen voor, doch deze blijven van geringe omvang. Op de premielening Enschedé, groot f 12 mln, waarvan bij emissie f 9 mln werd aangeboden, werd naar werd medegedeeld voor een buitensporig bedrag ingeschreven (naar sommigen meenden zelfs voor meer dan f 1 mrd). Over het euvel van majoreren bij zeer gezochte emissies wordt hier te lande reeds verscheidene decennia geklaagd. Deze klachten blijken echter tot dovemansoren te zijn gericht, of liever: de positie van degenen, die bij het huidige emissiesysteem belang hebben is blijkbaar zo sterk, dat van hervormingen op dit punt niets komt.

Aand. indexcijfers.	30 Dec. 1953	8 Jan. 1954
Algemeen	167,9	171,8
Industrie	234,2	240,8
Scheepvaart	175,9	178,3
Banken	145,7	146,5
Indon. aand.	59,8	61,3
Aandelen.		
A.K.U.	177½	186½
Philips	202	211½ ex div.
Unilever	225½	232½
H.A.L.	146½	149
Amsterd. Rubber	96	103½
H.V.A.	119½	124½
Kon. Petroleum	350½	352½
Staatsfondsen.		
2½ pCt N.W.S.	79¾ ₁₆	79¾ ₁₆
3-3½ pCt 1947.	99½	99½ ₁₆
3 pCt Invest. cert.	100%	100½ ₁₆
3½ pCt 1951	102	102¾
3 pCt Dollarlening	95¼ ₁₆	95%
Diverse obligaties.		
3½ pCt Gem. R'dam 1937 VI ...	101%	101½
3½ pCt Bataafsche Petr.	102%	102%
3½ pCt Philips 1948	101%	101%
3½ pCt Westl. Hyp. Bank	99	98½

J. C. BREZET.

RECENTE ECONOMISCHE PUBLICATIES

- Adreslijst hoogleraren, lectoren, privaat-docenten en onderwijsopdrachten aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen.* 's-Gravenhage 1953, 125 blz., f 1,75.
- Arbeidsrecht als didactisch begrip*, door Mr N. E. H. van Esveld. Alphen a.d. Rijn 1953, 41 blz., f 2,50.
- Industrialisatie en werkgelegenheid*, door Prof. Dr G. W. Groeneveld. Serie „Vraagstukken van heden en morgen”, no 50. 64 blz., f 1,—.
- De werking van een volkshuishouding.* Een eerste inleiding tot het economisch denken, door Dr F. J. de Jong. Deel II, bijlagen. Leiden 1953, 323 blz., ingen. f 8,—, geb. f 9,25.
- Nieuw Guinea.* De ontwikkeling op economisch, sociaal en cultureel gebied, in Nederlands en Australisch Nieuw Guinea, onder hoofdredactie van Dr Ir W. C. Klein. Met tijdelijke redactionele medewerking van Ir A. J. Beversluis en A. F. Kuysten en bijdragen van 34 medewerkers van talrijke deskundigen en overheidsdiensten. Deel I; 77 foto's, 41 kaarten en vele grafieken en tabellen. 's-Gravenhage 1953, 491 blz., f 25,—.
- De organisatie van de verkoop*, door L. Meertens. Leiden 1954, 290 blz., f 9,75.
- Wat is het Schumanplan?* door Mr C. B. Posthumus Meyjes. Europese gemeenschap voor kolen en staal. Den Haag 1953, bijgewerkte druk, 62 blz., f 2,90.
- Statistisch zakboek 1953.* Centraal Bureau voor de Statistiek. Utrecht 1953, 148 blz., f 4,50.
- Wiskundige economie en econometrie; hun taak en werkwijze*, door P. de Wolff. Alphen a.d. Rijn 1953, 29 blz., f 1,90.
- Het binnenlands vervoer na de bevrijding 1944/45 — 1952.* Nederlands Verkeersinstituut. 's-Gravenhage 1953, 103 blz., f 6,—.
- Producten der Limburgse industrie.* Economisch Technologisch Instituut. Vierde uitgave. Maastricht 1953, 106 blz., f 6,50.
- Rationelle Büroarbeit*, door Hermann Böhrs. Mit 78 Bildern. München 1953, 80 blz., f 6,55.
- Die Einkommens Steuerreform in der Türkei*, door Nasuhi Bursal. Winterthur 1953, 216 blz., f 19,35.
- Geldumlauf und Kredit in der U.S.S.R.*, door D. Bussakow. 1953, 392 blz., f 7,90.
- Konzernorganisation.* Aufgaben und Abteilungsgliederung im industriellen Unternehmungsverband, door W. von Krähe. Köln 1952, 108 blz., f 10,15.
- Internationale Lizenzverträge*, door Eugen Langen. Weinheim 1954, 278 blz., f 18,65.
- Das Bedaux-System*, door Dr Ing. Erwin Rochau. Praktische Anwendung und kritischer Vergleich mit dem Refa-System. Würzburg 1952, dritte Auflage, 101 blz., f 6,80.
- Wirtschaftswissenschaft von heute*, door W. Weber. Wien 1953, 204 blz., f 12,90.
- Freiheit und Planung in der Wirtschaft*, door Josef Win-schuh. Frankfurt a/M. 1952, 24 blz., f 2,10.
- Papers in English monetary history*, door T. S. Ashton and R. S. Sayers. 1953, 167 blz., f 11,70.
- Soviet economic growth*, door A. Bergson. 1953, 376 blz., f 26,40.
- Four essays in accounting theory*, door F. S. Bray. 1953. 94 blz., f 10,05.
- Economic growth and human welfare*, door Prof. E. H. Phelps Brown. 1953, 55 blz., f 2,45.

Transportation for management, door F. M. Cushman. 1953, 480 blz., f 29,70.

Essays in positive economics, door M. Friedman. 333 blz., 1953, f 25,85.

Glossary of German financial and economic terms, door C. A. Gunston and C. M. Corner. 1953, 122 blz., f 8,35.

Readings in business cycles and national income, door A. H. Hansen & R. van Clemence. 1953, f 18,90.

Europe and the United States in the world economy, door R. Marjolin. 1953, 106 blz., f 10,05.

The organization of agricultural research in Europe, door R. Phillips. 1953, 70 blz., f 2,35.

Conference on sales management. Contributed papers. Samengesteld door S. H. Rewoldt. 1953, 117 blz., f 9,50.

A textbook of economic theory, door A. Stonier and D. C. Hague. 1953, 513 blz., f 15,75.

Les grandes puissances. Etude économique; tome I: l'Europe. 1953, 581 blz.

Contrôle (le) budgétaire. Six expériences françaises. 1953, 232 blz., f 36,25.

Premiers éléments d'une comptabilité nationale de la Belgique, 1948—1951. Le groupe d'études de la

comptabilité nationale. Préface de Camille Gutt. 1953, 209 blz., f 22,50.

Salaires et équilibre économique, door J. Vibert. Préf. d'André Marshal. 1953, 268 blz., f 13,—.

La transmission des fluctuations économiques par le commerce extérieur, door F. Visine. 1953, 225 blz.

DE WESTER BOEKHANDEL

Algemene Binnen- en Buitenlandse Boekhandel

Nieuwe Binnenweg 331
Telefoon 32076

ROTTERDAM
Postgiro 18961

GESPECIALISEERD OP ECONOMISCH GEBIED

Dezer dagen verschijnt:

V. S. Ohmstede:

Fiscale Nieuwigheden

f 5,90

De nieuwe bepalingen zijn op bevattelijke wijze toegelicht en door voorbeelden verduidelijkt. Gemakhalve is het nieuwe tarief voor de Inkomstenbelasting met voorbeelden mede opgenomen.

Voor uw gewaardeerde bestelling houden wij ons gaarne aanbevolen.

STATISTIEKEN

VERKEER EN VERVOER IN NEDERLAND

Omschrijving.		Maand- gem. 1951	Maand- gem. 1952	April 1953	Mei 1953	Juni 1953	Juli 1953	Aug. 1953
Indexcijfer vervoer wilde binnenvaart	)	168	156	154	166	175	179	174
Vervoer wilde binnenvaart	1.000 t.	1.536	1.428	1.415	1.522	1.606	1.639	1.600
Wilde binnenvaart, prestatie	mln t.km	208	195	208	216	238	245	239
Indexcijfer eigen vervoer te water	)	182	171	195	183	204	199	
Eigen vervoer te water	1.000 t.	1.274	1.200	1.367	1.284	1.425	1.393	
Idem, prestatie	mln. t.km,	87	85	98	92	101	99	
Indexcijfer internat. binnenvaart (laadverm.)	)	80	85	88	90	93	96	99
Binnengekomen schepen (best. Ned.)	Aantal	4.975	5.302	5.924	6.117	6.422	6.476	6.706
Laadvermogen	1.000 t.	2.678	2.881	2.958	3.120	3.255	3.274	3.462
Lading		1.209	1.119	1.366	1.403	1.633	1.728	1.983
waarvan onder Nederlandse vlag	"	821	795	913	973	1.131	1.192	1.296
" " Belgische vlag	"	151	110	184	193	192	198	261
Vertrokken schepen (herk. Ned.)	Aantal	4.972	5.288	6.110	6.114	6.366	6.489	6.540
Laadvermogen	1.000 t.	2.697	2.873	3.105	3.139	3.185	3.328	3.329
Lading		1.836	2.036	2.113	2.095	2.066	2.095	1.921
waarvan onder Nederlandse vlag	"	1.037	1.198	1.318	1.250	1.244	1.250	1.124
" " Belgische vlag	"	225	220	300	277	290	269	229
Schepen in rechtstreekse doorvaart	Aantal	1.846	2.078	2.143	2.117	2.128	2.280	2.270
Laadvermogen	1.000 t.	1.268	1.352	1.357	1.362	1.373	1.489	1.494
Lading		843	861	885	883	913	969	1.010
waarvan onder Nederlandse vlag	"	242	261	297	288	268	300	314
" " Belgische vlag	"	325	327	318	319	331	329	369
Indexcijfer zeevaart (inhoud)	)	97	107	109	119	117	117	123
Binnengekomen zeeschepen	Aantal	1.654	1.798	1.877	1.942	1.969	2.066	2.124
Bruto-inhoud	1.000 R.T.	4.278	4.693	4.821	5.142	5.180	5.187	5.521
Idem, alleen geladen schepen		3.895	4.271	4.389	4.735	4.684	4.704	4.961
waarvan in lijnvaart		2.012	2.219	2.524	2.558	2.630	2.683	2.786
Vertrokken zeeschepen	Aantal	1.659	1.801	1.807	1.959	1.949	1.970	2.081
Bruto-inhoud	1.000 R.T.	4.298	4.721	4.831	5.351	5.168	5.129	5.355
Idem, alleen geladen schepen		2.675	2.991	3.296	3.563	3.537	3.534	3.789
waarvan in lijnvaart		1.954	2.185	2.478	2.792	2.590	2.628	2.672
Goederenvervoer ter zee:								
Gejost bij invoer	1.000 t.	1.617	1.616	1.281	1.380	1.947	1.953	1.268
" bij doorvoer	"	1.237	1.469	1.223	1.132	1.469	1.478	1.327
Geladen bij uitvoer	"	576	652	763	511	676	673	718
" bij doorvoer	"	573	528	608	430	555	683	717
Indexcijfer goederenvervoer Ned. Spoorwegen	)	155	152	154	150	159	159	152
Goederenvervoer Ned. Spoorwegen, totaal	1.000 t.	1.881	1.844	1.875	1.817	1.930	1.931	1.851
waarvan grensoverschrijdend		537	525	596	575	616	579	559
Reizigerskilometers Ned. Spoorwegen	1 miljoen	524	533	529	562	524	609	674
Tonkilometers Ned. Spoorwegen		271	256	260	247	261	262	255
Tramwegen, vervoerde reizigers	1 miljoen	31,6	30,7	29,3	29,4	27,2	29,3	30,4
Interloc. autobusdiensten; vervoerde reizigers	"	19,3	19,1	17,8	18,9	16,6	18,7	
Locale autobusdiensten; vervoerde reizigers	"	15,5	15,4	16,3	15,9	14,2	16,1	
Indexcijfer verkeer op de rijkswegen	)	205	217	235	247	245	252	247
Slachtoffers verkeersongevallen								
Overleden	Aantal	95	91	93	138	100	111	123
Ernstig gewond	"	1.042	1.070	1.143	1.348	1.238	1.386	1.446
Licht gewond	"	805	941	1.093	1.334	1.221	1.300	1.378
Idem, indexcijfers								
Doden	)	146	140	143	212	154	171	189
Gewonden	)	144	156	174	209	191	209	220
Luchtvaart (K.L.M.) ¹⁾								
Tonkm (vracht, post en extra bagage)	1.000	3.239	3.685	3.679	3.803	3.555	3.521	3.752
Passagierskm	1 miljoen	83,4	86,7	89,9	110,8	109,9	128,1	132,0

¹⁾ Maandgemiddelde 1938 = 100. ²⁾ Excl. bunkermateriaal e.d. ³⁾ Excl. West-Indië bedrijf.